

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

กระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาผลกระทบต่อสตรีและเด็ก
กรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ

โดย สุมาลี วรรณรัตน์ และคณะ

ตุลาคม 2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

กระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาคriminalต่อสตรีและเด็กในชนบท
กรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ

นักวิจัย

1. นางสาวสุมาลี วรรณรัตน์	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายศิริพันธ์ วรรณรัตน์	นักวิจัย
3. น.ส. โสมยง สว่างโคตร	นักวิจัย
4. น.ส. จิราพร แสบงบาล	นักวิจัย
5. น.ส. คณินนิตย์ สุวรรณศรี	นักวิจัย

เครือข่ายสนับสนุน

1. กลุ่มออมทรัพย์สวัสดิการชุมชนปางลาว
2. กลุ่มเยาวชนสัมพันธ์บ้านปางลาว
3. ทีมแกนนำชุมชนร่องหวาย
4. ทีมแกนนำชุมชนปางลาว

ตุลาคม 2547

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยเรื่อง “กระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาผลกระทบต่อสตรีและเด็กในชนบท กรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ” สำเร็จลงได้ด้วยความมานะพยายามของนักวิจัยชุมชนทุกท่าน ความตั้งใจเข้าร่วมเรียนรู้ตลอดระยะเวลาที่โครงการวิจัยดำเนินการอยู่ในพื้นที่ของเครือข่ายสนับสนุนในชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวายซึ่งประกอบด้วย กลุ่มออมทรัพย์สวัสดิการชุมชนปางลาว กลุ่มเยาวชนสัมพันธ์บ้านปางลาว ทีมแกนนำชุมชนร่องหวาย ทีมแกนนำชุมชนปางลาว ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการร่วมให้ข้อมูลทุกท่าน

งานวิจัยนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้หากขาดการสนับสนุนทางด้านงบประมาณ และการสนับสนุนทางด้านวิชาการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขอกราบขอบพระคุณ ผศ.ดร.ยิ่งยง เทาประเสริฐ ผู้ประสานงานวิจัย สกว.ภาคฯ ที่ให้คำแนะนำตั้งแต่เริ่มพัฒนาโครงการฯ จนกระทั่งการวิจัยสำเร็จลุล่วง

คุณงามความดี และประโยชน์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยนี้ ขอมอบให้กับบรรดามิตรสหายผู้ให้แรงงาน ที่ดิ้นรนฟันฝ่าอุปสรรคนานับประการ จนประสบผลสำเร็จในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ สร้างรายได้กลับสู่แผ่นดินเกิด ยังประโยชน์แก่บรรดาลูกหลาน ญาติมิตรและเศรษฐกิจของชาติโดยรวม

สุมาลี วรรณรัตน์ และคณะ

ตุลาคม 2547

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกกระทบต่อสตรีและเด็กในชนบท กรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ” เป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) กับพื้นที่ 2 ชุมชน รวม 4 หมู่บ้านในเขตจังหวัดเชียงราย ที่มีสถานการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศสูง โดยกำหนดเอาชุมชนที่มีลักษณะทางสังคมวิทยาใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ หรือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ในที่นี้หมายถึงชุมชนคนอีสานที่อพยพเข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสาเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสตรี เด็กและเยาวชนเมื่อคนวัยแรงงานต้องเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ตลอดจนการสร้างเสริมและพัฒนาศักยภาพทั้งระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และกลุ่ม/องค์กรทางสังคมในชุมชน ให้สามารถส่งเสริม ป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกกระทบที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรี เด็กและเยาวชนในชุมชน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการส่งเสริม สนับสนุน ให้กลุ่ม/องค์กรทางสังคมของชุมชนสามารถใช้กระบวนการทางการศึกษาและการพัฒนาชุมชน เป็นเครื่องมือในการป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกกระทบที่เกิดขึ้น

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้เครื่องมือและเทคนิควิธีการหลากหลายที่สอดคล้องกับลักษณะการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) การจัดกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control: A-I-C) นอกจากนั้นยังเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบความถูกต้องและแก้ไขข้อมูลเป็นระยะๆ

ถึงแม้ว่างานวิจัยจะมุ่งป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกกระทบของกลุ่มสตรี เด็กและเยาวชน ที่ได้รับผลกระทบจากการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ แต่ในกระบวนการศึกษาข้อมูลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ ซึ่งสาเหตุและผลกระทบของปัญหา และศึกษาความพร้อมขององค์กรชุมชน เพื่อนำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหานั้น จำเป็นจะต้องศึกษาข้อมูลทั้งแนวกว้างและแนวลึก กับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม/องค์กรทางสังคมที่เกี่ยวข้องในชุมชนทุกระดับ ดังนั้นการออกแบบกลุ่มเป้าหมายจึงครอบคลุมถึง กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเด็กและเยาวชน ครอบครัวที่ได้รับผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ ตัวของแรงงานที่เคยไปทำงานต่างประเทศมาแล้ว และแรงงานที่กำลังจะเดินทางไปทำงานต่างประเทศ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ชัดเจนและครอบคลุมประเด็นที่จะศึกษามากที่สุด

ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุ/ปัจจัยที่ทำให้คนวัยแรงงานเดินทางไปทำงานต่างประเทศได้แก่ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่มีสาเหตุสำคัญเกิดจากปัญหาความล้มเหลวของการผลิตในภาคเกษตร ปัญหาหนี้สินของครอบครัวที่เกิดจากการถูกหลอกลวงซ้ำซาก แรงจูงใจเรื่องรายได้ของประเทศปลายทาง ปัจจัยทางด้านสังคมที่เกิดจากปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด และโรคเอดส์ การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมกับชุมชนปลายทาง ปัจจัยทางด้านค่านิยม/ความเชื่อที่เกิดจากความต้องการการยอมรับจากคนในชุมชน

ในกลุ่มของสตรีและเยาวชนสตรีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ กลุ่มนี้พบว่ามีสาเหตุสืบเนื่องมาจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานชายไม่ประสบผลสำเร็จ และความเชื่อว่าการเดินทางไปทำงานต่างประเทศจะทำให้ได้พบและแต่งงานกับชาวต่างชาติที่มีฐานะดี ซึ่งอาจช่วยให้หลุดพ้นจากความยากจน การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของกลุ่มเยาวชนสตรีมีสาเหตุจำเพาะที่เกิดจากความล้มเหลวในการใช้ชีวิตตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นเข้าสู่วัยรุ่น ในขณะที่พ่อแม่ต้องเดินทางไปทำงานต่างประเทศเป็นเวลานานๆ

การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของคนในชุมชน ส่งผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชุมชนโดยรวมในแง่เศรษฐกิจ/รายได้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิธีการผลิต ค่านิยม/ความเชื่อ การศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสตรีเด็กและเยาวชนพบว่า มีทั้งผลกระทบทางด้านบวกและด้านลบเช่นกัน ผลกระทบด้านบวกจะเกิดขึ้นกับครอบครัวที่ประสบผลสำเร็จในการส่งแรงงานไปทำงานต่างประเทศ แต่ผลกระทบในด้านลบเกิดขึ้นได้กับทั้งครอบครัวที่ประสบผลสำเร็จและไม่ประสบผลสำเร็จ ในครอบครัวที่ไม่ประสบผลสำเร็จจากการส่งแรงงานชายไปทำงานต่างประเทศ แรงงานหญิงจะถูกผลักดันให้เข้าสู่ตลาดแรงงานต่างประเทศเพื่อทดแทนแรงงานชาย ทำให้แนวโน้มการเข้าสู่ตลาดแรงงานในต่างประเทศของแรงงานสตรีในชุมชนมีสูงขึ้น ผลกระทบที่ตามมาคือ การเกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก เด็กและเยาวชนถูกทอดทิ้งให้อยู่กับผู้สูงอายุตามลำพัง เกิดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย นำไปสู่การใช้ชีวิตอิสระของเยาวชนโดยปราศจากการดูแลที่ถูกต้องจากครอบครัว และเยาวชนสตรีถูกผลักดันให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศแบบผิดกฎหมายในที่สุด

สำหรับแนวทางการส่งเสริม สนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศพบว่า ควรมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในชุมชน ส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และสนับสนุนการศึกษาตามอัธยาศัย ให้เหมาะสมกับบุคคล กลุ่ม/องค์กรทางสังคมของชุมชน จัดให้มีรูปธรรมของกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศใน 3 ระดับ คือ ระดับที่ชุมชนสามารถดำเนินการเองได้ ระดับที่ชุมชนต้องอาศัยเครือข่ายความร่วมมือจากองค์กรภายนอก และการสนับสนุนด้านนโยบายจากรัฐบาล

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
คำถามการวิจัย	3
แนวความคิดในการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	5
บทที่ 2 วิธีการวิจัย	
วิธีการวิจัย	7
เครื่องมือและการรวบรวมข้อมูล	10
การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล	13
นิยามศัพท์เฉพาะ	13
บทที่ 3 บริบทของชุมชนและประวัติการย้ายถิ่น	
ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปางลาว	14
ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนร่องหวาย	19
ประวัติการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	23
บทที่ 4 สถานการณ์และสาเหตุของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	
สถานการณ์การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	25
สาเหตุปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนเดินทางไปทำงานต่างประเทศ	32

บทที่ 5 ผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	
ผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศต่อชุมชนโดยรวม	38
ผลกระทบต่อสตรีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ	43
ผลกระทบต่อสตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ	48
ผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่พ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ	51
บทที่ 6 แนวทางการพัฒนาเพื่อตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	
ความพร้อมของบุคคล กลุ่ม/องค์กรทางสังคม	54
การตอบสนองปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	60
แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมเพื่อตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	63
ผลการดำเนินงานตามแผนงานตอบสนองปัญหาของชุมชน	67
ข้อเสนอของชุมชนต่อแนวทางระดับนโยบาย	72
บทวิเคราะห์แนวทางที่เหมาะสมเพื่อสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ	74
บทที่ 7 สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปวิธีดำเนินการวิจัย	77
สรุปผลการวิจัย	78
สรุปบทเรียนเชิงกระบวนการ	85
ปัญหา/อุปสรรคของการวิจัย	86
ข้อเสนอแนะ	86
บรรณานุกรม	88
ภาคผนวก	
ภาคผนวก 1 กรณีศึกษา	89
ภาคผนวก 2 การจัดเวทีชุมชน	106
ภาคผนวก 3 ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์	137
ภาคผนวก 4 แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม	145
ภาคผนวก 5 ประวัติและประสบการณ์ของทีมวิจัย	147

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรของชุมชนปางลาว	15
ตารางที่ 2 แสดงจำนวนประชากรชุมชนร่องหวาย	21
ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของชุมชนปางลาว และชุมชนร่องหวาย พ.ศ.2546	25
ตารางที่ 4 แสดงการไปทำงานต่างประเทศของกลุ่มเยาวชนอายุระหว่าง 16-25 ปี	30
ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในการเดินทาง รายได้ส่งกลับ และจำนวนแรงงานแต่ละประเทศ	36
ตารางที่ 6 แสดงแผนงานตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้	65

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 แสดงจำนวนแรงงานชาย-หญิง ที่เดินทางไปทำงานที่ประเทศปลายทาง	26
แผนภูมิที่ 2 แสดงจำนวนแรงงานชาย-หญิง ที่เดินทางไปทำงานในภูมิภาคปลายทาง	26
แผนภูมิที่ 3 แสดงสัดส่วนของแรงงานชาย-หญิง ที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ	31
แผนภูมิที่ 4 แสดงจำนวนแรงงานหญิง ที่เดินทางไปทำงานตามประเทศต่างๆ	32

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานของคนในชุมชนชนบทของประเทศไทย ที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ มิได้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมชนบทไทย หากแต่เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนานหลายทศวรรษ สถานการณ์เริ่มปรากฏชัดเจนในราวปี พ.ศ.2518 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ คนไทยเผชิญกับปัญหาการว่างงานสูง รัฐบาลจึงมีการกำหนดนโยบายที่ชัดเจน ในการส่งเสริมแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การส่งแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศมีผลกระทบที่ดีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ กล่าวคือแรงงานเหล่านี้ส่งรายได้กลับประเทศโดยผ่านธนาคารเป็นจำนวนเงินสูงมาก ดังจะเห็นได้จากตัวเลขการโอนเงินผ่านธนาคารตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2540 ถึง พ.ศ.2544 มีมูลค่ารวมกันถึง 287,893 ล้านบาท ในขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่งตัวแรงงาน และครอบครัวก็ประสบปัญหาที่เกิดจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะปัญหาด้านสังคมและจิตใจ ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถประเมินมูลค่าเป็นตัวเงินได้

ยุคแรกของการเดินทางไปขายแรงงานต่างประเทศ ระหว่างปี พ.ศ.2518 ถึงราวปี พ.ศ.2533 ประเทศปลายทางที่แรงงานไทยไปทำงานคือประเทศแถบตะวันออกกลาง เนื่องจากในช่วงเวลานั้นประเทศต่างๆ เช่น ซาอุดีอาระเบีย อิรัก ลิเบีย คูเวต ฯลฯ มีโครงการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานเป็นจำนวนมาก ประเทศเหล่านี้มีโครงสร้างสังคมที่มีความซับซ้อนน้อย เนื่องจากเป็นประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม มีกฎระเบียบทางสังคมและศาสนาที่เคร่งครัด ทำให้คนไทยที่เดินทางไปทำงานยังประเทศต่างๆ แถบนี้ต้องปฏิบัติตามกรอบจารีตประเพณีไปด้วย ปัญหาด้านสังคมของแรงงานไทยและครอบครัวทางบ้านจึงมีไม่มากนัก

ตั้งแต่ปีพ.ศ.2533 จนถึงปัจจุบันตลาดแรงงานไทยในต่างประเทศ เปลี่ยนจากแถบตะวันออกกลางมาเป็นประเทศในแถบเอเชียตะวันออกมากขึ้น เนื่องจากประเทศต่างๆ ในแถบนี้ เช่น ไต้หวัน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สิงคโปร์ ฯลฯ มุ่งพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นโลกอุตสาหกรรมใหม่ ส่งผลให้การจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมสูงขึ้นอย่างรวดเร็วตามไปด้วย ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจถดถอยที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะการว่างงานหลังยุคเศรษฐกิจฟองสบู่แตกในปี พ.ศ.2540 แรงงานไทยจำนวนมากถึงปีละประมาณเกือบสองแสนคน จึงหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่เหล่านี้ การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศแถบนี้เน้นว่า

แตกต่างจากตลาดแรงงานเดิมแถบตะวันออกกลางอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากประเทศเหล่านี้เป็นประเทศที่พึ่งพาเศรษฐกิจระบบตลาดเสรี ความเป็นโลกเสรีทำให้ความซับซ้อนทางสังคมมีมากขึ้น ปัญหาทางสังคมก็ซับซ้อนขึ้นตามไปด้วย ในขณะที่เดียวกันประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศต้นทางที่ส่งคนไปขายแรงงาน ก็มีการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในภายใต้กติกาการค้าเสรีเช่นเดียวกัน การส่งแรงงานไปทำงานต่างประเทศกลายเป็นธุรกิจที่ทำรายได้มหาศาลแก่บริษัทจัดหางานที่เกิดขึ้นมากมาย ภายใต้กฎหมายแรงงานที่ล้าสมัยและหละหลวม การหาผลประโยชน์จากการค้าแรงงานระหว่างประเทศทำรายได้เป็นกอบเป็นกำให้แก่นายหน้าและบริษัทจัดหางาน

หลังจากปี พ.ศ.2540 ความต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานไทยยิ่งเพิ่มสูงขึ้น มีบริษัทจัดหางานกระจายตัวอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เฉพาะในปี พ.ศ.2544 มีจำนวนถึง 263 บริษัท แรงงานได้รับความเดือดร้อนจากการจัดหางานโดยบริษัทจัดหางานทั้งที่ถูกกฎหมาย และผิดกฎหมายปีละไม่น้อยกว่า 6,000 ราย ข้อมูลเฉพาะปี พ.ศ.2544 มีผู้ร้องเรียนขอความช่วยเหลือทั้งหมด 7,129 ราย คิดเป็นมูลค่าความเสียหาย 459,154,783 บาท ลักษณะของการหลอกลวงและเอาเปรียบแรงงาน เช่น แรงงานต้องจ่ายค่าบริการจัดหางานสูงกว่ากฎหมายกำหนด การรับสมัครงานและเรียกเก็บเงินล่วงหน้า แรงงานจ่ายเงินค่าบริการจัดหางานแล้วไม่ได้เดินทางไปหรือเดินทางไปแล้วแต่ได้งานไม่เป็นไปตามสัญญาจ้างงาน ฯลฯ (ปิยวัฒน์ คงช่วยและคณะ, 2545) ปัญหานี้ส่งผลกระทบต่อภาระหนี้สินของแรงงานและครอบครัวโดยเฉพาะสตรีและเด็กอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ในแง่มิติทางสังคมยังพบว่าการเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานทั้งหญิงและชายก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพ ปัญหาความห่างเหินระหว่างสามี ภรรยาและลูก จนมักจะนำไปสู่ปัญหาการหย่าร้าง การสมรสใหม่ เด็กขาดความอบอุ่น เกิดปัญหาตามมาคือ การคบเพื่อน ติดสารเสพติด ฯลฯ จนอาจส่งผลต่อปัญหาสังคมในวงกว้างต่อไปในอนาคต (สุภาวงศ์ จันทวานิช และคณะ, 2545)

งานวิจัยนี้ตระหนักดีว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศย่อมเกิดผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบต่อตัวแรงงาน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติโดยรวม ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ชุมชนจะรับมืออย่างไรกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชน จากกรณีที่มีคนเดินทางไปขายแรงงานต่างประเทศจำนวนมาก โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสตรีและเด็กในชุมชน

นอกจากนี้งานวิจัยนี้ยังตระหนักดีว่า ในขณะที่ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาที่เป็นสาเหตุและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของคนวัยแรงงาน ชุมชนเองก็มีศักยภาพในการจัดการกับปัญหาดังกล่าวด้วยตัวของชุมชนเองอยู่แล้วระดับหนึ่ง การวิจัยครั้งนี้จึงถูกออกแบบให้เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นไปพร้อมๆ กัน โดยอาศัยพื้นฐานแนวคิด/ความเชื่อหลายประการได้แก่ แนวคิดเรื่องการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ความเชื่อเรื่องการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ (Human Capacity Development) และแนวคิดเรื่องการย้ายถิ่น มาเป็นกรอบในการดำเนินการวิจัยและอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อชี้ชัดสาเหตุ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของคนในชุมชน
2. เพื่อศึกษาผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบที่เกิดขึ้นกับสตรีและเด็กในชุมชน เมื่อคนวัยแรงงานเดินทางไปทำงานต่างประเทศ
3. เพื่อสร้างเสริมและพัฒนาศักยภาพทั้งระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และกลุ่ม/องค์กรทางสังคมในชุมชน ให้สามารถส่งเสริม ป้องกัน และแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรีและเด็ก

คำถามการวิจัย

อะไรเป็นปัจจัยผลักดันดันทาง (Push Factors) และปัจจัยดึงดูดปลายทาง (Pull Factors) ที่ทำให้คนวัยแรงงานเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

การที่มีคนวัยแรงงานในชุมชนเดินทางไปทำงานต่างประเทศส่งผลกระทบอย่างไรต่อสตรีและเด็กในชุมชน

จะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้เกิดการส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้แก่องค์กรชุมชนในการที่จะช่วยส่งเสริม สนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรีและเด็กในชุมชน

แนวความคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งส่งเสริมสนับสนุนให้กลุ่ม/องค์กรทางสังคมในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยอาศัยแนวคิด ความเชื่อ ทฤษฎี เพื่อช่วยสนับสนุนกระบวนการวิจัย และอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาได้แก่

แนวคิดทางด้านการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) เป็นแนวความคิดที่มุ่งใช้กระบวนการทางการศึกษาและการพัฒนามาเป็นแนวทางในการสนับสนุนให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ใหม่ไปพร้อมๆกับการแก้ไขปัญหาของพื้นที่เป้าหมาย แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ที่เสนอว่า การศึกษาวิจัยที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ต้องประกอบด้วยคุณลักษณะอย่างน้อย 3 ประการได้แก่ (1) เป็นกระบวนการศึกษาทำความเข้าใจ และสร้างองค์ความรู้ระหว่างผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย (2) เป็นกระบวนการศึกษาที่มีนักวิจัยเป็นพี่เลี้ยง เพื่อช่วยให้ผู้ถูกวิจัยสามารถชี้ชัดปัญหาของตนเอง กำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา และลงมือแก้ไขปัญหาเหล่านั้น และ (3) เป็นกระบวนการปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ (Budd Hall, 1997) ทั้งนี้การดำเนินงานต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาและพัฒนาไปพร้อมๆ กัน เริ่มตั้งแต่การศึกษาสภาพความพร้อม ปัญหา ความต้องการของคนในชุมชน การกำหนดทิศทางในการแก้ไขปัญหา การลงมือแก้ไขปัญหาตามแนวทางที่ได้ร่วมกันกำหนด การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของการดำเนินงาน และการร่วมรับผลประโยชน์จากงานวิจัย (อคิน ระพีพัฒน์, 2531)

การศึกษาที่กระทำควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนา ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วม จะมีความสมบูรณ์มากขึ้นหากตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ (Human Capacity Development) ความเชื่อนี้ให้ความสำคัญกับประสบการณ์การเรียนรู้จากการปฏิบัติของชุมชนท้องถิ่น โดยอาศัยมิติความสัมพันธ์ 5 องค์ประกอบได้แก่ มิติการตอบสนองปัญหาของคนในชุมชน มิติการถ่ายทอดประสบการณ์ มิติการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกัน มิติการเรียนรู้และส่งเสริมจากองค์กรภายนอก และมิติการสนับสนุนด้านนโยบาย (Susan Lucas และคณะ, 2002) ในขณะเดียวกัน ปรากฏการณ์จากการศึกษาและการพัฒนาชุมชนหลายแห่งในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นกรณีศึกษาเรื่องป่าชุมชน การจัดการกับปัญหาเอดส์ กรณีศึกษาเรื่องป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด ฯลฯ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการกับปัญหาของตนเอง โดยอาศัยภูมิปัญญา ทรัพยากร กระบวนการและองค์กรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งโดยองค์กรภาครัฐ การมีกลุ่มและผู้นำของกลุ่มเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชนที่มีต่อการดำเนินงานเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนระดับหนึ่ง ถ้าหากองค์กรชุมชนเหล่านี้ได้รับการกระตุ้นและสนับสนุนตามแนวทางที่ถูกต้องอย่างต่อเนื่อง จะเป็นการช่วยพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

แนวความคิดที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่น และสาเหตุ/ปัจจัยที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นของประชากรได้แก่ ทฤษฎีการย้ายถิ่นในสังคมทวิภาค ทฤษฎีนี้กล่าวถึงสังคมที่ประกอบด้วย

ภาคเศรษฐกิจ 2 สาขา คือสาขาเกษตรแบบดั้งเดิม และสาขาอุตสาหกรรม ทฤษฎีนี้มีแนวความคิดว่า เมื่อมีการขยายตัวภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น แรงงานส่วนเกินจากภาคการผลิตในเกษตรก็จะถูกดูดซับโดยมีค่าจ้างที่สูงกว่าจากการผลิตในภาคอุตสาหกรรมเป็นแรงจูงใจ จนทำให้แรงงานในภาคเกษตรเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม (อ้างในวิโรจน์ สารรัตนะ, 2532) รวมถึงแนวความคิดการย้ายถิ่นตามทฤษฎีของราเวนสไตน์ (อ้างในวิโรจน์ สารรัตนะ, 2532) ทฤษฎีนี้กล่าวถึงสาเหตุของการย้ายถิ่นว่าเกิดจากปัจจัยผลักดันดันทาง (Push Factors) และปัจจัยดึงดูดปลายทาง (Pull Factors) ปัจจัยทั้งสองเป็นตัวกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะการเคลื่อนย้ายแรงงาน

ขอบเขตการวิจัย

1. พื้นที่ดำเนินงาน

พื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนชนบท 2 ชุมชน ประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน ในเขตจังหวัดเชียงราย ที่มีสถานการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศสูง พื้นที่ศึกษาทั้ง 2 ชุมชน มีลักษณะทางสังคมวิทยาคล้ายคลึงกัน มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ หรือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ในพื้นที่ได้แก่ชุมชนคนอีสานที่อพยพมาอยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย ได้แก่

- . ชุมชนปางลาว ประกอบด้วยบ้านปางลาว หมู่ที่ 10 และบ้านประชาร่วมมิตร หมู่ที่ 20 ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
- . ชุมชนร่องห้วย ประกอบด้วยบ้านร่องห้วย หมู่ที่ 2 และบ้านใหม่ร่องห้วย หมู่ที่ 11 ตำบลดงมะหว่น กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย

2. ขอบเขตเชิงเนื้อหาของการวิจัย

โครงการวิจัยเพื่อศึกษาผลกระทบต่อสตรีและเด็ก ในกรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ แบ่งการดำเนินงานเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงวิชาการในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องสาเหตุ/ปัจจัย ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรีและเด็ก การศึกษาความพร้อมของกลุ่ม/องค์กรทางสังคมในการดำเนินงานเพื่อสนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหา เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการสนับสนุนการดำเนินการวิจัยระยะที่ 2 เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างเสริมและพัฒนาศักยภาพทั้งระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม/องค์กรทางสังคมในชุมชน ให้สามารถส่งเสริม ป้องกัน และแก้ไขผลกระทบจากการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรีและเด็ก ทั้งนี้ขอบเขตของเนื้อหาในการวิจัยประกอบด้วย

1. บริบทของชุมชนและประวัติการย้ายถิ่น
2. สถานการณ์และสาเหตุของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ
3. ผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบของการย้ายถิ่นที่มีต่อชุมชนโดยรวม และผลกระทบที่มีต่อสตรีและเด็ก
4. ความพร้อมของบุคคล กลุ่ม/องค์กรในชุมชน ในการทำงานส่งเสริม สนับสนุน ป้องกัน และแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่น
5. การตอบสนองปัญหาด้านการส่งเสริม สนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน

วิธีการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่องกระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาผลกระทบต่อสตรีและเด็กในชนบท กรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ เป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) กระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้นภายใต้โครงการนี้ มีผู้เกี่ยวข้องหลัก 4 ฝ่ายประกอบด้วย หัวหน้าโครงการวิจัย ทีมนักวิจัยในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ช่วงเตรียมการ

1. การเตรียมนักวิจัยในพื้นที่ ทีมงานที่เข้าร่วมเป็นนักวิจัยในพื้นที่เป็นบุคลากรที่มาจากชุมชนพื้นที่เป้าหมายทั้งสิ้น ทีมงานทุกคนยังมีประสบการณ์ในการศึกษาข้อมูลและการใช้เครื่องมือศึกษาข้อมูลแบบมีส่วนร่วมน้อยมาก ดังนั้นก่อนการศึกษาข้อมูลจึงได้มีการฝึกอบรมนักวิจัย เพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาของโครงการ กระบวนการศึกษารวบรวมข้อมูล และการใช้เครื่องมือในการศึกษาข้อมูล เนื้อหาการฝึกอบรมมีดังนี้

- การทำความเข้าใจกับโครงการวิจัย
- เนื้อหาที่จะทำการวิจัย และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาแต่ละเนื้อหา
- ทำความรู้จักและทดลองใช้เครื่องมือในการวิจัย
- การบันทึกข้อมูลภาคสนาม การใช้เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป
- จรรยาบรรณของนักวิจัย
- วางแผนเก็บข้อมูล

2. จัดเตรียมเครื่องมือในการวิจัย เช่น แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม วัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ สำหรับการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยให้ทีมวิจัยศึกษาประเด็นที่ต้องการศึกษากับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ แล้วช่วยกันตั้งคำถามให้ครอบคลุมเนื้อหาในการวิจัย แล้ว

จึงนำเอาประเด็นคำถามที่ตั้งไว้มากำหนดเครื่องมือที่จะใช้ศึกษาข้อมูลให้เหมาะสมกับประเด็นนั้นๆ

3. การเตรียมชุมชน

3.1 แนะนำทีมวิจัย ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยคร่าวๆ ให้ผู้นำชุมชนทราบ และขออนุญาตเข้าไปศึกษาข้อมูลชุมชน

3.2 ประชุมผู้นำชุมชนและผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาข้อมูลในพื้นที่ เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในเบื้องต้นจึงจำเป็นต้องมีการชี้แจงทำความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ดำเนินการทั้ง 2 ชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นทำการวิจัย การประชุมชี้แจงทำความเข้าใจจัดขึ้น 2 ครั้ง คือที่ชุมชนปางลาว 1 ครั้ง และชุมชนร่องห้วย 1 ครั้ง เนื้อหาของการประชุมชี้แจงประกอบด้วย

- การทำความเข้าใจโครงการ เช่น วัตถุประสงค์ เนื้อหา วิธีการ ฯลฯ ของการวิจัย
- บทบาทของนักวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย
- หารือเรื่องระยะเวลาในการศึกษาข้อมูลตามแผนการวิจัย

ช่วงปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่ แบ่งการศึกษาข้อมูลออกเป็น 2 ระยะดังนี้

การวิจัยระยะที่ 1

1. ศึกษาบริบทของชุมชน รวมถึงประวัติการเคลื่อนย้ายแรงงานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ได้ข้อมูลภาพรวมของชุมชนทั้งหมดแล้วนำมาวิเคราะห์สาเหตุ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของคนวัยแรงงาน ทั้งปัจจัยผลักดันภายในชุมชน (Push Factors) และปัจจัยดึงดูดภายนอกชุมชน (Pull Factors) โดยการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาข้อมูลเชิงลึกกับผู้นำชุมชน ชาวบ้านทั่วไป บุคคลที่เคยเดินทางไปทำงานต่างประเทศ และบุคคลที่กำลังจะเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

2. ศึกษาผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ที่มีต่อชุมชนโดยรวมเช่น ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพชุมชน ฯลฯ โดยใช้กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) กับผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้านทั่วไป

3. ศึกษาผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ที่มีต่อสตรีและเด็กในชุมชนว่า มีผลกระทบด้านใดบ้าง อย่างไร โดยใช้กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กับกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเด็กและเยาวชน

4. ศึกษาเชิงลึกแบ่งเป็นกรณีศึกษา 5 ลักษณะ ได้แก่

- 4.1 กรณีศึกษาที่ 1 สตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศและประสบผลสำเร็จ
- 4.2 กรณีศึกษาที่ 2 สตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศและไม่ประสบผลสำเร็จ
- 4.3 กรณีศึกษาที่ 3 ครอบครัวที่ผู้สูงอายุและเด็กอยู่ตามลำพัง คนวัยแรงงานไปทำงานต่างประเทศ
- 4.4 กรณีศึกษาที่ 4 สตรีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ
- 4.5 กรณีศึกษาที่ 5 เด็กและเยาวชนที่อยู่บ้านตามลำพัง โดยที่ทั้งพ่อและแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ

5. ศึกษาความพร้อมของชุมชนด้านบุคคล กลุ่ม/องค์กรทางสังคมของชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการวิจัยปฏิบัติการในการสนับสนุนและแก้ไขปัญหา

6. การจัดเวทีชุมชนเพื่อกำหนดทิศทางป้องกันและแก้ไขปัญหา เมื่อได้ศึกษาความพร้อมของบุคคล กลุ่ม/องค์กรในชุมชนแล้ว จึงเลือกตัวแทนของกลุ่มต่างๆ บุคคลที่มีความพร้อมมีความเต็มใจในการเข้าร่วมกิจกรรมในการสนับสนุน ส่งเสริม ป้องกันและแก้ปัญหาคารย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ โดยแยกจัดกิจกรรมชุมชนละ 1 ครั้ง แล้วจึงนำเอาผลการจัดเวทีชุมชนของทั้งสองชุมชนมาจัดเวทีชุมชนร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อนำเสนอข้อคิดเห็นของตัวแทนชุมชน และแผนสนับสนุน ส่งเสริม ป้องกันและแก้ปัญหาระดับชุมชน

กิจกรรมเวทีชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวาย เป็นเวทีระดมความคิดแบบมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องระดับชุมชน เพื่อหาทางออกในการตอบสนองสถานการณ์ปัญหาที่เกิดจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของคนวัยแรงงานในชุมชน ที่มีวิจัยได้เลือกเอากระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control: A-I-C) มาเป็นเครื่องมือในการจัดกระบวนการ เพราะเป็นกระบวนการที่สามารถตอบสนองแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนใน

งานพัฒนา และเป็นกระบวนการที่นำไปสู่การกำหนดแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน การจัดเวทีชุมชนแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 เรื่อง ตามลำดับดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ
2. วิเคราะห์ทางออกในการป้องกันแก้ไขปัญหและการเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน
3. การกำหนดกิจกรรมเพื่อป้องกันแก้ไขปัญห
4. การจัดหมวดหมู่ของกิจกรรมป้องกันแก้ไขปัญห
5. การคัดกรองกิจกรรม
6. จัดทำแผนปฏิบัติงาน

การวิจัยระยะที่ 2

เป็นช่วงศึกษาการตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของชุมชน ตามที่กลุ่ม/องค์กรในชุมชนได้ร่วมกันลงมือปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสนับสนุน ส่งเสริม ป้องกันและแก้ไขปัญหาลักษณะของการย้ายถิ่นที่มีต่อสตรีและเด็ก และ/หรือต่อชุมชนโดยรวม แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. การตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่ผ่านมาของชุมชน
2. การตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดจากการจัดเวทีชุมชน

เครื่องมือและการรวบรวมข้อมูล

เนื่องจกงานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุนป้องกัน และแก้ไขปัญหการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศในชุมชน ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงต้องดำเนินการโดยให้นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย ได้เรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่เริ่มลงมือทำการวิจัยในโครงการวิจัยระยะที่1 จนกระทั่งร่วมกันปฏิบัติการเพื่อสนับสนุนให้มีการป้องกันแก้ไขปัญหในโครงการวิจัยระยะที่2 งานวิจัยนี้ใช้เครื่องมือและเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีการ โดยให้ความสำคัญกับเครื่องมือที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันได้แก่

1. การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) เป็นกระบวนการที่ช่วยให้คนกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ในการชุมชนเป้าหมายมองเห็นคุณค่าของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แบ่งปันประสบการณ์ วิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชน ที่กระทบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จนกระทั่งนำไปสู่การวางแผนและดำเนินกิจกรรมตาม

ความพร้อมของกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเอง (Robert Chambers, 1992) กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมมีความเชื่อพื้นฐานสำคัญ ได้แก่

1.1 ความเสมอภาค กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชื่อว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันประสบการณ์ของคนจนกระทั่งสามารถนำไปสู่การวางแผนแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้ ย่อมเกิดจากพื้นฐานความคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นคนที่เท่าเทียมกัน

1.2 ศักยภาพของคน กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชื่อว่า การที่ชุมชนสามารถคงความเป็นอยู่ สังคมประสบการณ์ สร้างจารีตประเพณีสืบทอดมาเป็นเวลาช้านานนั้น เกิดจากองค์ประกอบสำคัญคือ “คน” โดยเชื่อว่าคนทุกคนที่มีศักยภาพ มีความสามารถ บุคคลเหล่านี้หากสามารถมารวมกลุ่ม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ภายใต้บรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน จะสามารถสร้างสรรค์กิจกรรมป้องกันแก้ไขปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ได้

วิธีการต่างๆ ของการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่นำมาใช้ในการศึกษาข้อมูลได้แก่ การทำแผนที่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Village Mapping) การทำตารางจัดลำดับ (Matrix Ranking) และการทำแผนภูมิความสัมพันธ์ (Vane Diagram)

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ทีมวิจัยได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ปลายเปิด เพื่อสะดวกต่อการศึกษาข้อมูลเชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย เครื่องมือนี้ใช้ร่วมกับแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม และเครื่องบันทึกเสียงเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งนี้การใช้เครื่องบันทึกเสียงแต่ละครั้ง ต้องขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม สาเหตุที่ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลด้วยวิธีนี้เนื่องจาก เมื่อการศึกษาค้นคว้าข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผ่านไประยะหนึ่งทีมวิจัยพบว่า ผู้ถูกสัมภาษณ์มีข้อจำกัดในการให้ข้อมูลเช่น ผู้ถูกสัมภาษณ์มีความกังวล/อึดอัดใจไม่ยอมตอบคำถาม โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่เป็นแม่บ้านที่เคยเดินทางไปทำงานต่างประเทศ กลุ่มเด็กวัยรุ่นที่พ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ มักจะไม่กล้าเปิดเผยพฤติกรรมด้านลบของตนเอง ดังนั้นทีมวิจัยจึงเลือกใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายมาใช้เป็นเครื่องมือศึกษาข้อมูลอีกทางหนึ่ง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย โดยที่ทีมวิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรม หรือเข้าไปอยู่ในสถานการณ์แวดล้อมนั้นๆ กับกลุ่มเป้าหมาย แล้วกลับมาบันทึกข้อมูลที่ได้ลงในแบบบันทึกภาคสนาม

4. การจัดเวทีแลกเปลี่ยน จัดขึ้น 2 ครั้งคือ ครั้งที่ 1 จัดหลังจากการศึกษาข้อมูลระยะที่ 1 และครั้งที่ 2 จัดหลังจากการศึกษาข้อมูลระยะที่ 2 ผู้เข้าร่วมเวทีประกอบด้วยตัวแทนของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 2 ชุมชนได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ที่เคยเดินทางและผู้ที่กำลังจะเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ทั้งชายและหญิง ตัวแทนแม่บ้านและตัวแทนเยาวชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาการย้ายถิ่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนทำให้เกิดประโยชน์ 3 ประการได้แก่

4.1 ช่วยในการวิเคราะห์/จัดหมวดหมู่ข้อมูลแต่ละประเด็นที่ได้จากการศึกษา

4.2 ช่วยให้ทีมวิจัยและกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันเชื่อมโยงสภาพปัญหาและผลกระทบของการย้ายถิ่นทั้งด้านบวกและด้านลบที่มีต่อชุมชน และนำไปสู่ประเด็นศึกษาเรื่องการพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่น

4.3 ช่วยให้กลุ่มเป้าหมายได้เพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดหายไป ทีมวิจัยได้เพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดจนสามารถนำมาสังเคราะห์และประมวลผลได้

5. การจัดเวทีชุมชนโดยใช้กระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control: A-I-C) เป็นกระบวนการระดมพลังสมองของคนในชุมชนเพื่อแสวงหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหามิใช่พัฒนาจากกระบวนการพัฒนาองค์กรแบบมีส่วนร่วมของสถาบันเอกชนชื่อ Organizing for Development : an International Institute (ODII) กระบวนการนี้ถูกนำมาทดลองใช้ในประเทศไทยครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2533 โดยสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ร่วมกับสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA)

การวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ให้ความสำคัญกับ “การเรียนรู้” ซึ่งบุคคลจะเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการกระทำ (Interactive Learning Through Action) จนกระทั่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงสร้างสรรค์โดยปฏิบัติการร่วมกัน (Social Engagement) บนวิถีแห่งการทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์ (ประเวศ วะสี, 2535)

งานวิจัยนี้นำกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (A-I-C) มาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาข้อมูล เพื่อการวางแผนป้องกันและแก้ไขปัญหามิใช่พัฒนาจากกระบวนการพัฒนาองค์กรแบบมีส่วนร่วม การจัดกิจกรรมดังกล่าวจัดให้กับชุมชนปางลาว และชุมชนร่องหวาย ชุมชนละ 1 ครั้ง ขั้นตอนของการจัดเวทีประกอบด้วย

1. การทบทวนปัญหา สาเหตุ และผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อชุมชน โดยเฉพาะผลกระทบต่อสตรีและเด็ก
2. การร่วมกันเสนอแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. การกลั่นกรองและคัดเลือกแนวทาง/วิธีการแก้ไขปัญหที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน
4. การจัดทำแผนปฏิบัติการป้องกันแก้ไขปัญห และลงมือแก้ไขปัญหตามกิจกรรมที่ชุมชนได้กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการ

การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล จัดกระทำโดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Data Triangulation) และการจัดเวทีร่วมกันระหว่างทีมวิจัยกับตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย

1.การตรวจสอบข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นวิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยพิจารณาจากเวลา สถานที่ บุคคล (สุภางค์ จันทวานิช, 2533) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาข้อมูลในประเด็นเดียวกันจากกลุ่มเป้าหมายหลายกลุ่ม หลายช่วงเวลา และจากพื้นที่ศึกษา 2 ชุมชน รวม 4 หมู่บ้าน แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาประมวลและหาข้อสรุปร่วมกัน

2. การจัดเวทีร่วมระหว่างทีมวิจัยกับตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย เวทีนี้จัดขึ้น 2 ครั้ง คือหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาข้อมูลระยะที่ 1 และระยะที่ 2 เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ทีมวิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาร่วมกันมานำเสนอให้ตัวแทนของกลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ และช่วยกันตรวจสอบความถูกต้อง รวมถึงเพิ่มเติมข้อมูลที่ยังขาดหรือไม่ชัดเจน

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ได้ทำการวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กับการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแล้ว และกระทำเป็นระยะๆ บางครั้งข้อมูลที่ได้มาอาจไม่เพียงพอ ก็เก็บข้อมูลเพิ่มเติม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบและวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กัน

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิยามศัพท์เฉพาะที่นำมาใช้กล่าวถึงในรายงานการวิจัยฉบับนี้ บัญญัติขึ้นเพื่อหมายรวมถึงกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ของการวิจัยเรื่อง กระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหผลกระทบต่อสตรีและเด็กในชนบท กรณีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างประเทศ เท่านั้น ประกอบด้วยคำศัพท์และความหมายดังต่อไปนี้

สตรี	หมายถึง	ผู้หญิงที่ตนเอง หรือสามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ
เด็ก	หมายถึง	บุคคลที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง 15 ปี ที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองเดินทางไปทำงานต่างประเทศ
เยาวชน	หมายถึง	บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 16 ปีถึง 25 ปี ที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองเดินทางไป

		ทำงานต่างประเทศ
ผู้สูงอายุ	หมายถึง	ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ทั้งหญิงและชาย ที่มีคนในครอบครัว เดินทางไปทำงานต่างประเทศ
ผลกระทบ	หมายถึง	ผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบที่เกิดจากการเดินทางไปทำงาน ต่างประเทศของคนในชุมชน

บริบทของชุมชน และประวัติการย้ายถิ่น

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปางลาว

ประวัติความเป็นมา

ชุมชนปางลาวเป็นชุมชนของคนอีสานที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 ครอบครัวแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่คือครอบครัวของ พ่อใหญ่วัง มีบุญมาก พ่อใหญ่แสง จานนอก พ่อใหญ่พิมพ์ วังอ่อน พ่อใหญ่สว่าง สมบูรณ์ พ่อใหญ่แหล่ เลখনอก พ่อใหญ่สา ยางนอก พ่อใหญ่อ่วง เขื่องไรสงค์ พ่อใหญ่มั่ง มีบุญมาก ในปี พ.ศ. 2508 อพยพเข้ามาสมทบอีก 5 ครอบครัว คือ ครอบครัวของ พ่อใหญ่บุญธรรม โทพิลา พ่อใหญ่วิเชียร กาละกุล พ่อใหญ่ยอย แสนละมูล พ่อใหญ่บัวสี มาสุข และแม่ใหญ่ขวัญ

ก่อนที่คนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือน บริเวณนี้เคยเป็นถิ่นที่อยู่ของคนพื้นเมืองเหนือ คือครอบครัวของ นายดวง เบ้งสม และญาติพี่น้องอีกประมาณ 10 ครอบครัว รวมถึงครอบครัวของคนลาวที่อพยพมาจากหลวงพระบาง ประเทศลาว คือครอบครัว ของลุง ไว ลุงด้วง ลุงเขย ลุงตัน และหมอล้ำ ซึ่งเข้ามาค้าขายกับคนไทยแถบนี้ และได้รู้จักกับครอบครัวของนายดวง เบ้งสม จึงได้ชักชวนกันมาจับจองที่ดินบริเวณนี้ ปลูกบ้านอาศัยอยู่ร่วมกัน ต่อมาญาติของลุงไว คือนางปุย (ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่) ได้เดินทางมาเยี่ยมลุงไว และได้แต่งงานกับคนที่อพยพมาจาก จังหวัดพะเยา และตั้งรกรากที่ทำมาหากินอยู่บริเวณนี้อีกครอบครัวหนึ่ง ดังนั้นชาวบ้านใกล้เคียงจึงเรียกบริเวณนี้ว่า “บ้านลาว”

ในราว ปี พ.ศ. 2505 มีบริษัทสัมปทานไม้ พาคนงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (นครราชสีมา) มาตัดไม้และทำที่พักอยู่บริเวณนี้ด้วย ชาวบ้านเรียกว่า “ปางไม้” เมื่อคน 2 กลุ่มเข้ามาตั้งรกรากอยู่ร่วมกัน จึงถูกเรียกชื่อใหม่ว่า “บ้านปางลาว” จนถึงปัจจุบัน

ข้อมูลด้านกายภาพ

ชุมชนบ้านปางลาว ตั้งอยู่หมู่ที่ 10 และหมู่ที่ 20 ต.แม่ข้าวต้ม อ.เมือง จ.เชียงราย ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มน้ำกกตอนใต้ ห่างจากตัวจังหวัดเชียงรายมาทางทิศเหนือประมาณ 25 กิโลเมตร ทิศเหนือติดกับบ้านห้วยเจริญ ทิศใต้ติดกับบ้านร่องก่อ ทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำกก และทิศตะวันตกติดกับบ้านห้วยทรายขาว และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยหลวง

สาธารณสถานที่สำคัญประกอบด้วย วัด 2 แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง ศาลาประชาธิปไตย 1 หลัง ฌาปนสถาน 2 แห่ง

สาธารณูปโภคพื้นฐานประกอบด้วย ไฟฟ้า โทรศัพท์ ถนนลาดยาง และถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ในซอยต่าง ๆ

การปกครอง

แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแล แต่ละหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้มต่าง ๆ คุ้มละ 15-20 หลังคาเรือน มีหัวหน้าคุ้มคอยดูแลและทำหน้าที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน

บ้านปางลาวหมู่ที่ 10 มี 7 คุ้ม คือ คุ้มทุ่งสว่าง คุ้มเหนือ คุ้มตะวันออก คุ้มกลาง คุ้มริมวัด คุ้มนาซ่าง และคุ้มบุรีรัมย์

บ้านปางลาวหมู่ที่ 20 มี 7 คุ้ม คือ คุ้มโนนสวรรค์ 1 คุ้มโนนสวรรค์ 2 คุ้มศาลาแดง 1 คุ้มศาลาแดง 2 คุ้มป่าซาง 1 คุ้มป่าซาง 2 และคุ้มหนองบัวน้อย

ถึงแม้ในปัจจุบันชุมชนบ้านปางลาวจะถูกแยกเป็น 2 หมู่บ้าน ด้วยเงื่อนไขของงบประมาณและจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้ว คณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน และผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ยังมีความสัมพันธ์ ที่ใกล้ชิดเป็นชุมชนเดียวกัน

ประชากรและเชื้อชาติ

ประชากรเกือบทั้งหมดเป็นคนที่ย้ายมาจากเกือบทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากรเพียงส่วนน้อย เป็นคนภาคเหนือที่เข้ามาแต่งงานเป็น ลูกเขย ลูกสะใภ้ มีครอบครัวของคนพื้นเมืองเหนือเพียง 2 ครอบครัว ที่เข้ามาเป็นครูสอนที่โรงเรียนบ้านปางลาว และอาศัยตั้งรกรากอยู่ในหมู่บ้าน

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรของชุมชนปางลาว

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนประชากร		
		ชาย	หญิง	รวม
บ้านปางลาว หมู่ที่ 10	162	636	634	1,270
บ้านปางลาว หมู่ที่ 20	136	505	500	1,005
รวมทั้งสิ้น	298	1,141	1,134	2,275

เศรษฐกิจและอาชีพ

ชุมชนปางลาวเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำกกตอนล่าง พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ดังนั้นชาวบ้านจึงยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาะการทำนาข้าวปลูกข้าวโพด สลับกับปลูกทอง ถั่ว และ พืชเชิงเดี่ยวอื่น ๆ ตามฤดูกาล หรือตามความต้องการของตลาด ทั้งนี้การปลูกพืชเชิงเดี่ยว เป็นการผลิตเพื่อป้อนตลาดภายนอกเป็นหลัก เกษตรกรต้องพึ่งตลาดภายนอก ไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตได้เอง

ถึงแม้อาชีพเกษตรกรรมจะเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านที่นี่ แต่รายได้จากการทำเกษตรกรรมยังเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน เนื่องจากวิธีการผลิตยังต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยที่นอกเหนือการควบคุม ได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศ กลไกของตลาด เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช และการรับซื้อผลผลิต ที่ถูกควบคุมโดยพ่อค้า / นักธุรกิจ จากภายนอก ส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนมีรายได้ไม่คุ้มทุนทั้งนี้ไม่นับรวมถึงภาวะที่เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ลูกเห็บตก ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาทำลายพืชผลให้เกิดความเสียหายทุกปี ส่งผลให้เกษตรกรหันมาสนใจอาชีพนอกภาคเกษตร โดยเฉพาะการเดินทางไปขายแรงงานต่างถิ่นทั้งในประเทศ และต่างประเทศ

นอกจากอาชีพหลักดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังประกอบอาชีพค้าขายขึ้นล่องระหว่างภาคเหนือกับภาคอีสาน การแปรรูปยาเส้น ซึ่งทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยการรับยาเส้นมาจากจังหวัดหนองคาย นำมาบรรจุในถุงพลาสติกแล้วตระเวนส่งขายไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ชาวบ้านบางส่วนยึดอาชีพรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก โรงแรม สถานบริการ ร้านอาหาร ซึ่งอยู่ในตัวจังหวัด และตำบลใกล้เคียง

หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว จะมีการทำหัตถกรรมพื้นบ้านของกลุ่มผู้หญิง และผู้สูงอายุ เช่น ทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย ทอเสื่อ จักสาน เป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ชุมชนปางลาวเป็นหนึ่งในหลาย ๆ ชุมชนอีสานที่อพยพมาอยู่ในจังหวัดเชียงราย ที่ยังคงรักษาประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองไว้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านภาษา ชาวบ้านจะใช้ภาษาอีสานในการสื่อสารกันเองในชุมชน และกับคนภายนอกที่เข้ามาติดต่อ จากการศึกษาข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่าชาวบ้านโดยเฉพาะคนวัยกลางคนไปจนถึงผู้สูงอายุ ยังคงรักษาประเพณี และวัฒนธรรม ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ฮีดสิบสองคองสิบสี่” ไว้อย่างครบถ้วน

คำว่า “ฮีด” ในภาษาอีสานตรงกับภาษาไทยกลางว่า “จารีต” หมายถึงประเพณีที่ยึดถืออย่างเคร่งครัด คำว่า “ฮีดสิบสอง” จึงหมายถึงประเพณีที่ชาวอีสานยึดถืออย่างเคร่งครัด 12 ประการ

ในรอบ 1 ปี เช่น งานบุญบั้งไฟ งานบุญข้าวสาก งานบุญพระเวทย์ เป็นต้น สำหรับ “คองสิบสี่” หมายถึงข้อปฏิบัติที่เคร่งครัด 14 ประการการที่ชาวอีสานถือปฏิบัติสืบต่อกันมาได้แก่ คองที่ 1 การนำข้าวที่เก็บเกี่ยวมาใหม่ในแต่ละปีไปถวายพระสงฆ์ก่อนนำมารับประทาน คองที่ 2 อย่ากล่าวคำหยาบช้า โลกมาก คองที่ 3 ทำมาหากินในทางสุจริต ผัวหาบเมียคอนเก็บหอมรอมริบ คองที่ 4 เวลาเดินขึ้นเรือนอย่าเอาเท้าเช็ดหัวบันได กระตืบ เคาะบันได คองที่ 5 ในวันขึ้น 8 ค่ำและ ขึ้น 15 ค่ำให้นำดอกไม้ธูปเทียนมาไหว้พระ คองที่ 6 ล้างเท้าก่อนเข้านอน คองที่ 7 ให้ความเคารพสามี ถึงวันพระให้นำดอกไม้ธูปเทียนมาคารวะสามีตน คองที่ 8 ทำบุญตักบาตรในวันพระ คองที่ 9 เมื่อมีพระมาบิณฑบาตอย่าให้ท่านคอยนาน เวลาใส่บาตรอย่าให้ส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายโดนบาตรหรือร่างกายของพระ คองที่ 10 เมื่อพระภิกษุสงฆ์เข้าปริวาสกรรมให้แต่งดอกไม้ธูปเทียนไปถวายแต่ท่าน คองที่ 11 เมื่อพระภิกษุสงฆ์เดินผ่านมาให้นั่งลงแล้วยกมือไหว้ คองที่ 12 อย่าเหยียบเงาของพระภิกษุสงฆ์หรือท่านผู้มีศีลบริสุทธิ์ คองที่ 13 อย่าเอาอาหารที่เหลือเดนแล้วไปถวายผู้มีศีล หรือให้พ่อแม่สามีตน และคองที่ 14 อย่าเสพเมถุน กามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ วันสุริยุปราคา วันจันทรุปราคา วันเกิดของตน ใครรู้แล้วฝ่าฝืนจะอัปมงคล เมื่อมีลูกแล้วลูกจะสอนยากเพราะพ่อแม่ไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณี อย่าไปโทษลูกเพราะที่จริงแล้ว “ฟ้าจะดีไปจากหูก ลูกจะดีไปจากพ่อแม่”

นอกจากนั้นการถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น การฟ้อนรำ การเล่าเรื่องตำนาน เพลงหมอลำ พิธีบายศรีสู่ขวัญ ฯลฯ ไปสู่ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่ก็ยังมิให้เห็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ ประเพณีวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลานเหล่านี้เป็นสายสัมพันธ์ ที่ช่วยโยงใย คนรุ่นเก่า กับคนรุ่นใหม่เข้าไว้ด้วยกัน ถึงแม้ว่าสายสัมพันธ์เหล่านี้จะเริ่มเปราะบางลงทุกขณะ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางสังคมของยุคโลกไร้พรมแดน และการไหลเข้าของวัฒนธรรมต่างถิ่นผ่านการสื่อสารสมัยใหม่ เช่น โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์ เป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนก็ตาม

คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติค่อนข้างสูง สังเกตได้จากการร่วมกิจกรรมทางสังคมต่างๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบุญงานประเพณีต่างๆ จะเป็นลักษณะอาสาช่วยกัน รวมถึงวิถีการผลิตยังคงมีการช่วยเหลือกัน เช่น การลงแขกดำนา ลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติที่ยังคงเหนียวแน่นระหว่างญาติพี่น้องในชุมชนเดียวกันแล้ว ยังมีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องหมู่บ้านอีสานที่อยู่พรมมาอยู่หมู่บ้านหรือตำบลใกล้เคียง รวมถึงญาติพี่น้องที่อยู่ทางภาคอีสาน

การศึกษา

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนมีความรู้อ่านออกเขียนได้ มีคนจำนวนน้อยที่ไม่รู้หนังสือส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มประชากรที่เป็นผู้สูงอายุ การศึกษาของคนในชุมชนแบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาในระบบโรงเรียนเด็กๆ จะเริ่มเข้าเรียนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก ที่มีศูนย์เด็กเล็กอยู่ในหมู่บ้าน รับเด็กเข้าเรียนตั้งแต่อายุ 3 ปีเป็นต้นไป เมื่ออายุครบ 5 ปีจึงย้ายไปเรียนที่โรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้าน คือโรงเรียนบ้านปางลาว ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากนั้นจึงแยกย้ายกันไปเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมประจำตำบล คือโรงเรียนเมืองราชวิทยาคม ผู้ปกครองบางคนเลือกที่จะส่งบุตรหลานไปเรียนโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาสคือโรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ในระยะ 5-6 ปีที่ผ่านมาผู้ปกครองนิยมส่งลูกหลานเรียนในระดับสูงขึ้นจนถึงระดับปริญญาตรีหรือปริญญาโทก็มี

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสั่งสมมาจากบรรพบุรุษ โดยมีพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกิจกรรมทางสังคมต่างๆ เช่น พิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา งานบุญขึ้นบ้านใหม่ งานศพ การละเล่นพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน รวมถึงการทำมาหากิน เช่น การทำเกษตร การจักสาน ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย ทอเสื่อกก เป็นต้น

กลุ่ม/องค์กรในชุมชน

กลุ่ม/องค์กรในชุมชนแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่กลุ่ม/องค์กรที่ได้รับการจัดตั้งจากหน่วยงานของรัฐบาลอย่างเป็นทางการ และกลุ่ม/องค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของคนในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ

กลุ่ม/องค์กรที่เป็นทางการ และเป็นแกนหลักในการบริหารงานคือคณะกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วยผู้นำฝ่ายต่างๆ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าคุ้ม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานกลุ่มแม่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านมีบทบาทในการบริหารงานด้านต่างๆ เช่น การปกครองดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน รับผิดชอบงานพัฒนาชุมชนที่ส่งผ่านมาจากหน่วยงานของรัฐทุกระดับกระทรวงทบวงกรม นอกจากนั้นยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่ได้รับการจัดตั้งตามสายงานของระบบราชการ เช่น กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกองทุนเงินล้าน เป็นต้น

กลุ่ม/องค์กรที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมในชุมชนและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ได้แก่ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มออมทรัพย์สวัสดิการชุมชน กลุ่มเยาวชน เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะมีกิจกรรมร่วมกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติเป็นกลไกใน

การจัดการของกลุ่ม ทำให้กิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกันเป็นไปอย่างราบรื่น ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชาวบ้านทำความเข้าใจร่วมกัน มีความยืดหยุ่น เป็นมิตรและเอื้ออาทรต่อกัน

ข้อมูลพื้นฐานชุมชนร่องห้วย

ประวัติความเป็นมา

หมู่บ้านร่องห้วยก่อตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ.2507 โดยครอบครัวของพ่อใหญ่ผาย พ่อใหญ่คำพา พ่อใหญ่เสริมที่อพยพมาจากจังหวัดอุดรธานี และพ่อใหญ่คำทองที่อพยพมาจากจังหวัดลำปาง การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนอีสานในช่วงนั้น ไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการ ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และถูกทางราชการผลักดันให้กลับไปอยู่ที่ภาคอีสาน แต่ผู้นำชาวบ้านไม่ยินยอมมีการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในการตั้งบ้านเรือนจนได้รับชัยชนะ ทางราชการยินยอมให้คนที่อพยพมาจากภาคอีสานตั้งบ้านเรือนในจังหวัดเชียงรายได้

บ้านร่องห้วยตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำเล็กๆ สายหนึ่งที่กั้นระหว่างหมู่บ้านแม่เผือซึ่งเป็นชุมชนชาวพื้นเมืองเหนือดั้งเดิม กับหมู่บ้านชาวอีสานที่อพยพเข้ามาใหม่ ลำน้ำสายนี้มีต้นห้วยขึ้นหนาแน่นชาวบ้านจึงเรียกลำน้ำสายนี้ว่า “ลำน้ำร่องห้วย” และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านร่องห้วย” ตามชื่อของลำน้ำด้วย

ต่อมาผู้นำชุมชนประกอบด้วยพ่อใหญ่ผาย ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านชั่วคราว พ่อใหญ่อัม พ่อใหญ่บุคดี พ่อใหญ่บัวลี พ่อใหญ่บุญ พ่อใหญ่สุวรรณ พ่อใหญ่ทองคำ พ่อใหญ่คำทอง และพ่อใหญ่พจน์ ได้ร่วมกันวางแผนผังชุมชน ให้มีลักษณะเหมือนกับหมู่บ้านเดิมที่ภาคอีสาน กล่าวคือตัดถนนเป็นแนวตารางหมากรุก หากชาวบ้านต้องการสร้างบ้านเรือนต้องขออนุญาตผู้นำหมู่บ้านก่อนจึงจะก่อสร้างได้ จากการวางแผนผังบ้านตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนร่องห้วยมีการจัดวางที่ตั้งบ้านเรือนและสาธารณสถานอย่างเป็นระเบียบ มีถนนตัดเข้าถึงทุกซอย การสัญจรไปมาในชุมชนสะดวกสบาย

เมื่อชุมชนร่องห้วยมีการขยายตัวขึ้นเป็นชุมชนใหญ่ ทางราชการจึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นปกครองอย่างเป็นทางการ ผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่ได้รับเลือกตั้งคือ นายวรรณ ศรีฤทธิ์

ข้อมูลทางกายภาพ

ชุมชนร่องห้วยตั้งอยู่หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 11 ตำบลดงมะหว้า กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย มีถนนคอนกรีตเชื่อมต่อกันภายในชุมชน และทางลาดยางเชื่อมต่อกับชุมชนใกล้เคียง การติดต่อกับชุมชนภายนอกมีถนนลาดยางเชื่อมต่อกับทางหลวงสายเชียงราย-เวียงเชียงรุ้ง ทางสายนี้สามารถเชื่อมต่อกับอำเภอเชียงแสน อำเภอแม่จัน อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงของ และเข้าสู่ตัวจังหวัดเชียงรายได้อย่างสะดวก อาณาเขตติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงมีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านป่าเลา ตำบลดงมหาวัน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ทุ่งนา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านแม่เผื่อ ตำบลดงมหาวัน มีลำน้ำร่องห้วยกั้นระหว่างหมู่บ้าน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ทุ่งนา และมีเส้นทางเชื่อมต่อกับบ้านหนองบัวแดงถึงบ้านปางลาว ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ชุมชนร่องห้วยเป็นชุมชนที่มีการวางแผนผังชุมชนอย่างเป็นระบบ สภาพบ้านเรือนตั้งหันหน้าเข้าหาถนน/ซอยที่ตัดเป็นตาตารางหมากรุกตลอดทั้งชุมชน มีพื้นที่ทำกินตั้งอยู่บริเวณรอบนอกของชุมชน มีวัด 1 แห่ง โรงเรียนที่เปิดสอนระดับประถมศึกษาในชุมชน 1 แห่ง มีศาลากลางหมู่บ้านที่ชาวบ้านใช้เป็นประมุขในโอกาสสำคัญๆ นอกจากนั้นภายในชุมชนยังมีสถานบริการที่ให้ความสะดวกอื่นๆ เช่นร้านค้าขนาดเล็ก ร้านอาหารขนาดเล็ก ร้านบริการซ่อมรถจักรยานยนต์ ตั้งอยู่ทั่วไปในชุมชน

ลักษณะบ้านเรือนของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ หรือไม้ผสมคอนกรีต มีใต้ถุนสูงเพื่อใช้เป็นที่ทำหัตถกรรมพื้นบ้านเช่น ทอผ้า ทอเสื่อ เลี้ยงไหม เป็นต้น

การปกครอง

ชุมชนร่องห้วยแบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้านเมื่อ พ.ศ.2541 เพื่อให้ง่ายต่อการปกครองและการพัฒนาชุมชน การปกครองจะจัดแบ่งเป็นกลุ่ม มีหัวหน้ากลุ่มคอยดูแลเอาใจใส่ลูกกลุ่มของตนเอง หัวหน้ากลุ่มแต่ละกลุ่มขึ้นตรงต่อผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เมื่อแรกก่อตั้งชุมชนนั้นชาวบ้านแต่ละกลุ่มจะเป็นคนอพยพมาจากจังหวัดเดียวกัน แต่ปัจจุบันจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น มีการแต่งงานระหว่างกลุ่มเกิดการกระจายตัวของประชากรไปตามกลุ่มต่างๆ ทั้งชุมชน ไม่มีการแบ่งแยกกลุ่มจังหวัดเหมือนในอดีต การปกครองชุมชนแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้

บ้านร่องห้วยหมู่ที่ 2 มีทั้งหมด 6 กลุ่มคือ กลุ่มสุขสวัสดิ์ กลุ่มพุทธชาด กลุ่มพรสวรรค์ กลุ่มนันทิทอง กลุ่มเอื้องดอย และกลุ่มสันโค้ง มีกำนันสุพจน์ หาญกล้า เป็นผู้นำหมู่บ้าน

บ้านร่องห้วยหมู่ที่ 11 มีทั้งหมด 4 กลุ่มคือ กลุ่มอุบลพัฒนา กลุ่มบูรพาพร้อมใจ กลุ่มทานตะวัน และกลุ่มหรรดี มีนายสนธิ์ ถ่อแก้ว เป็นผู้นำหมู่บ้าน

นอกจากการปกครองที่ยึดถือตามระบบการปกครองของทางราชการแล้ว ชุมชนร่องห้วยยังมีการปกครองดูแลกันในระบบเครือญาติ โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ของแต่ละตระกูลเป็นแกนนำหลักให้แก่ลูกหลาน ผู้สูงอายุยังได้รับการยอมรับนับถือจากลูกหลาน เป็นผู้นำทางด้านจิตใจ รวมทั้งการ

ยอมรับนับถือผู้นำศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน พระสงฆ์ยังเป็นผู้นำการพัฒนาชุมชน และผู้นำด้านจิตวิญญาณของชาวบ้าน

ประชากรและเชื้อชาติ

ประชากรของชุมชนร่องหวายถูกเรียกว่า “คนอีสาน” เพราะเป็นคนที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน เกือบทั้งหมด จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 390 หลังคาเรือน เป็นคนพื้นเมืองเหนือเพียง 2 ครัวเรือน

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนประชากรของชุมชนร่องหวาย

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวนประชากร		
		ชาย	หญิง	รวม
บ้านร่องหวาย	223	487	456	943
บ้านใหม่ร่องหวาย	167	381	370	751
รวมทั้งสิ้น	390	868	826	1,694

เศรษฐกิจและอาชีพ

ชาวบ้านในชุมชนร่องหวายส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่น ทำนา ทำไร่ข้าวโพด สวนส้ม ทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกผักปลอดสารพิษ รองลงมาได้แก่อาชีพรับจ้าง คนวัยแรงงานจะเดินทางไปทำงานรับจ้างตามสถานประกอบการทั้งในประเทศ และต่างประเทศ อาชีพภาคเกษตร และการรับจ้างแรงงานจึงเป็นรายได้หลักของคนในชุมชน นอกจากนั้นยังมีอาชีพอื่นๆ เช่นค้าขาย บริการเสริมสวย ตัดเย็บเสื้อผ้า รับราชการเป็นต้น

นอกจากอาชีพหลักดังกล่าว ชาวบ้านในชุมชนร่องหวายยังประกอบอาชีพเสริมหลังภาคเกษตรซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านภาคอีสานเช่น การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย ทอเสื่อ จักสานเป็นต้น บางครอบครัวเลือกการเลี้ยงวัวเป็นอาชีพเสริม

เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปัจจัยการผลิตและรายได้ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ และกลไกการตลาดจากภายนอกสูงมาก ดังนั้นเกษตรกรจึงประสบปัญหาผลผลิตตกต่ำเนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศไม่อำนวย และราคาผลผลิตตกต่ำเนื่องจากไม่สามารถควบคุมกลไกการตลาดได้ ผลที่ตามมาคือรายได้ภาคเกษตรไม่คุ้มทุน ทำให้เกษตรกรหลายรายตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างถิ่น โดยเฉพาะการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ต้องเผชิญผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบหลายประการ ซึ่งจะนำเสนอสถานการณ์ดังกล่าวในบทต่อไป

สภาพสังคมและวัฒนธรรม

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนร่องหวายคล้ายคลึงกับชุมชนปางลาว เนื่องจากเป็นชุมชนที่คนส่วนใหญ่อพยพมาจากหลายจังหวัดในภาคอีสานกล่าวคือ ชาวบ้านยังคงรักษาวิถีการดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนอีสานไว้ กิจกรรมทางสังคมและศาสนาเช่น ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานแต่งงาน งานบุญงานประเพณีทางศาสนา วิถีการดำเนินชีวิตยังคงยึดถือ “ฮิดสิบสองครองสิบสี่” เป็นวิถีปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาตลอด 3 เดือน ผู้นำหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่างๆ ผู้เฒ่าผู้แก่หรือแม้แต่คนวัยกลางคน จะไปถือศีลที่วัดทุกวันพระ เจ้าอาวาสและพระเณรของวัดร่องหวายจะจัดให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาให้แก่เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านเช่น การสอนพุทธศาสนาที่วัดในวันหยุด การอบรมธรรมะ การให้เด็กและเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญ เป็นต้น

ลักษณะโดดเด่นของสังคมคนอีสานในชุมชนแห่งนี้อีกประการหนึ่งคือ การที่คนในชุมชนยังคงรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานให้แก่คนรุ่นใหม่ ตัวอย่างเช่น การสอนดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสานผ่านหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านร่องหวาย ซึ่งเป็นโรงเรียนในหมู่บ้าน โดยมีครูและผู้มีประสบการณ์ในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ให้แก่ลูกหลาน หรือแม้แต่การสืบทอดวัฒนธรรมด้านภาษา ชาวบ้านยังคงใช้ภาษาอีสานสื่อสารกันภายในชุมชนหรือการติดต่อสื่อสารกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง

การศึกษา

ชุมชนร่องหวายมีโรงเรียนในชุมชนที่เปิดทำการสอนมาตั้งแต่ พ.ศ.2519 ปัจจุบันเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนในหมู่บ้านแล้วผู้ปกครองส่วนใหญ่จะส่งบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนเชิงรุ่งวิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมใกล้ๆ กับชุมชน บางครอบครัวที่มีฐานะดีจะส่งบุตรหลานไปเรียนต่อที่ในตัวจังหวัดเชียงราย เด็กรุ่นใหม่จะได้รับการศึกษาอย่างต่ำที่ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นถึงระดับปริญญาตรี ส่วนคนวัยกลางคนถึงผู้สูงอายุจะมีระดับการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาตอนปลายจนถึงไม่รู้หนังสือ

นอกจากการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว ในชุมชนร่องหวายยังมีการศึกษาที่จัดให้โดยคนในชุมชน เช่น พระสงฆ์วัดร่องหวายจะเปิดสอนพุทธศาสนาให้กับเด็กและเยาวชนทุกวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ ผู้เฒ่าผู้แก่จะถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพ งานหัตถกรรมพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ให้แก่ลูกหลานตามอัธยาศัย การถ่ายทอดความรู้แขนงต่างๆ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเหล่านี้ช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีสานไว้อย่างเหนียวแน่นตลอดมา

กลุ่ม/องค์กรในชุมชน

กลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่ในชุมชนร่องหวายมี 2 ลักษณะเช่นเดียวกับชุมชนปางลาว กล่าวคือ มีกลุ่ม/องค์กรที่จัดตั้งโดยเจือปนใจขององค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น องค์กรปกครอง กลุ่มเกษตรหมุนเวียน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) กลุ่มทอผ้า กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น การเติบโตหรือล้มเหลวของกลุ่มเหล่านี้เกิดจากปัจจัยผลักดันขององค์กรภายนอกเป็นหลัก นอกจากนั้นในชุมชนยังมีกลุ่ม/องค์กรที่ชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรมอย่างไม่เป็นทางการเช่น กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มเยาวชนที่รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกิจกรรมทางสังคมของชุมชน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะริเริ่มก่อตั้งโดยผู้นำชุมชน เช่น พระสงฆ์เป็นแกนนำก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จะเริ่มก่อตัวและเรียนรู้กระบวนการทำงานในหมู่สมาชิกด้วยกัน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานไปตามสถานการณ์ที่กลุ่มเผชิญอยู่ในระยะเวลานั้นๆ มีสายสัมพันธ์ในระบบเครือญาติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สมาชิกรวมตัวกัน สมาชิกกลุ่มจะค่อยๆ เติบโตขึ้นภายใต้ระบบการจัดการของสมาชิกในชุมชน จนกระทั่งมีความเข้มแข็งและประสบผลสำเร็จเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชนใกล้เคียงในที่สุด

ประวัติการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ประวัติการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของชุมชนปางลาว

ผู้ที่ตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศคนแรกของชุมชนปางลาวเมื่อ พ.ศ.2524 ชื่อ นายประมวล วงศ์ใหญ่ เดินทางไปทำงานที่ประเทศเลบิเย ในตำแหน่งพนักงานขับรถ สาเหตุของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศครั้งนั้น เนื่องจากนายประมวลต้องเดินทางไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่ภาคอีสาน ซึ่งในช่วงเวลานั้นแรงงานภาคอีสาน นิยมเดินทางไปขายแรงงานแถบตะวันออกกลางเป็นจำนวนมาก นายประมวลไปสมัครงานกับบริษัทจัดหาแรงงานเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ เขาเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางทั้งสิ้น 16,000 บาท (หนึ่งหมื่นหกพันบาทถ้วน) นายประมวล วงศ์ใหญ่ทำงานอยู่ที่ประเทศเลบิเยเป็นเวลา 5 ปีติดต่อกัน โดยทำสัญญาจ้างงานปีต่อปี ทำงานวันละ 8 ชั่วโมง ได้รับสิทธิกลับมาเยี่ยมบ้านปีละ 1 ปีละ 1 ครั้ง ครั้งละ 1 เดือน ได้รับค่าจ้างรายเดือน เดือนละ 9,000 บาท (เก้าพันบาทถ้วน) ซึ่งเป็นรายได้สูงพอสมควรเมื่อเทียบกับรายได้ของการจ้างงานในประเทศในขณะนั้น

ในปี พ.ศ.2525 หลังจากที่นายประมวลเดินทางไปทำงานที่ประเทศเลบิเยได้เพียง 1 ปี ก็เกิดกระแสการตื่นตัวของคนวัยแรงงานชายในหมู่บ้าน ต้องการเดินทางไปทำงานแถบตะวันออกกลางมากขึ้น เนื่องจากแรงจูงใจเรื่องรายได้ที่มั่นคง ประกอบกับมีญาติพี่น้องทางภาคอีสานที่เดินทางไปทำงานก่อนหน้านั้นแล้ว ทำให้แรงงานจากชุมชนปางลาวมีความมั่นใจในการเดินทางไปทำงาน

มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันเห็นการกลับมาเยี่ยมบ้านของนายประมวล และคำบอกเล่าเรื่องการเดินทางไปทำงานที่มีความสะดวกสบาย ค่าเดินทางไม่แพงมากนัก มีรายได้ประจำสม่ำเสมอ คนงานชายจากชุมชนปางลาวจึงเริ่มทยอยเดินทางไปทำงานในแถบตะวันออกกลางมากขึ้น ผู้ที่เดินทางไปทำงานช่วงเวลานั้นได้แก่ นายสำราญ สันวิจิตร เดินทางตามนายประมวลไปทำงานที่ประเทศลิเบีย นายนุ่น แสนละมูล นายสอน บุตะนุ เดินทางไปทำงานที่ประเทศอิรัก นายสมาน มาสุข เดินทางไปทำงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย เป็นต้น การเดินทางของคนงานแต่ละคนจะเดินทางผ่านบริษัทจัดหางานในกรุงเทพฯ ประเทศที่เดินทางไปจะขึ้นอยู่กับตำแหน่งงานที่ประเทศนั้นๆ รับสมัคร แต่ที่คนงานนิยมเดินทางไปทำงานกันมากได้แก่ ลิเบีย ซาอุดีอาระเบีย และประเทศอิรัก

ประวัติการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของชุมชนร่องหวาย

การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของชุมชนร่องหวาย มีจุดเริ่มต้นไม่ต่างจากชุมชนปางลาว กล่าวคือเริ่มเดินทางไปทำงานที่ประเทศแถบตะวันออกกลาง นายสุบิน ล้อมวงศ์ คือชาวบ้านคนแรกที่เดินทางไปทำงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย เมื่อ พ.ศ.2525 กับบริษัทจัดหางานเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ การเดินทางไปครั้งนั้นนายสุบินต้องเสียค่าใช้จ่ายรวมทั้งสิ้น 30,000 บาท (สามหมื่นบาทถ้วน) งานที่ทำคืองานวางสายโทรศัพท์ มีรายได้รายเดือนละ 4,000 ถึง 8,000 บาท รายได้แต่ละเดือนจะได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการทำงานล่วงเวลา หากเดือนไหนมีงานล่วงเวลามากก็จะมีรายได้ส่งกลับบ้านมาก หากเดือนไหนไม่มีงานล่วงเวลาหรือมีงานล่วงเวลาน้อยรายได้ก็จะลดลง นายสุบินทำสัญญาเดินทางไปทำงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบียครั้งแรกเป็นเวลา 2 ปี เมื่อหมดสัญญาจ้างก็เดินทางกลับบ้านและสมัครไปทำงานที่ประเทศเดิมอีกครั้งเป็นครั้งที่ 2 ทำสัญญาจ้างเป็นเวลา 3 ปี

เมื่อนายสุบินประสบผลสำเร็จในการไปทำงานที่ซาอุดีอาระเบีย เพื่อนบ้านจึงเริ่มเดินทางไปทำงานที่ตะวันออกกลางด้วย กลุ่มแรกๆ ที่เดินทางไปทำงานได้แก่ นายบุญมา บุญประกอบ นายชัย นายเสนอ และนายบุญหลาย ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมามีคนวัยแรงงานของชุมชนร่องหวายนิยมไปทำงานต่างประเทศมากขึ้น

หลัง พ.ศ.2533 เป็นต้นมา เป้าหมายการเดินทางไปทำงานต่างประเทศจึงเปลี่ยนมาเป็นประเทศในแถบเอเชียมากขึ้น เพราะตลาดแรงงานในตะวันออกกลางปิดตัวลง แรงงานจากชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวายจึงหันไปทำงานในประเทศแถบเอเชียมากขึ้น ระยะแรกเป็นการเดินทางไปทำงานแบบผิดกฎหมาย ที่ประเทศสิงคโปร์ และมาเลเซีย ราวปี พ.ศ.2535 เป็นต้นมา เป้าหมายการเดินทางเปลี่ยนมาเป็นแถบเอเชียตะวันออก เช่น ไต้หวัน เกาหลีใต้ เพราะมีการเปิดรับคนงานเข้าไปทำงานแบบถูกกฎหมาย ตลาดแรงงานในแถบตะวันออกกลางที่แรงงานจากทั้งสองชุมชนยังเดินทางไปทำงานเหลืออยู่เพียงประเทศเดียวคือ ประเทศอิสราเอล

สถานการณ์และสาเหตุของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

สถานการณ์การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมา (พ.ศ.2536-2546) เป้าหมายของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศของคนในชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวายเปลี่ยนจากประเทศในภูมิภาคตะวันออกกลาง มาเป็นประเทศในภูมิภาคเอเชียมากขึ้น ในขณะเดียวกันจำนวนผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามไปด้วย กลุ่มเป้าหมายที่เคยจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้ชายก็เริ่มมีผู้หญิงเดินทางไปทำงานต่างประเทศมากขึ้น

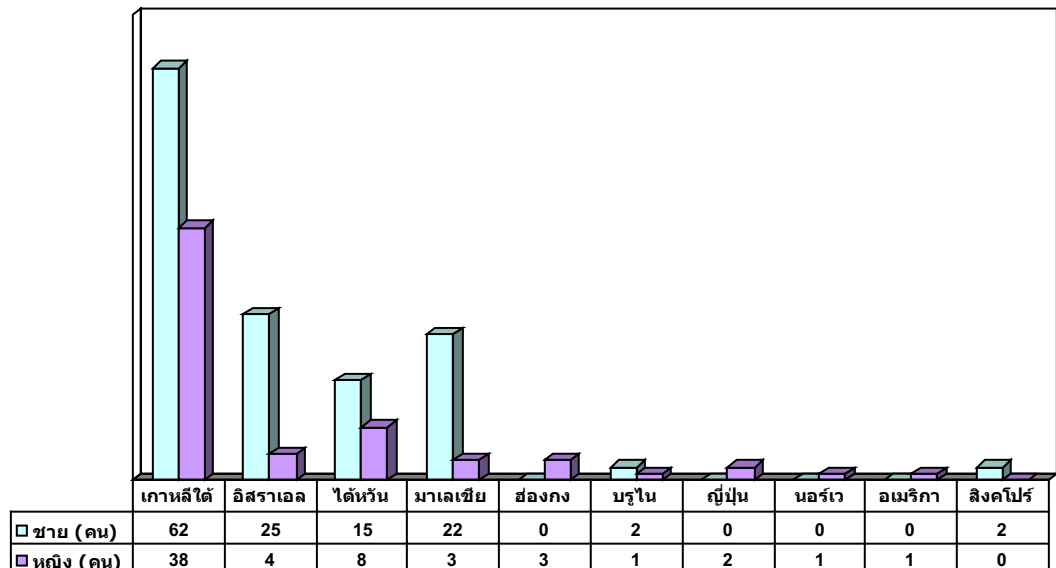
จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากรของทั้งชุมชนปางลาว และชุมชนร่องหวาย ที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ พบจำนวนแรงงานที่เดินทางไปทำงานยังประเทศต่างๆ รวม 10 ประเทศ ดังนี้

ตารางที่ 3 ข้อมูลการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวาย พ.ศ.2546

ประเทศปลายทาง	ชุมชนปางลาว			ชุมชนร่องหวาย			รวมทั้ง สิ้น
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	
1. เกาหลีใต้	52	35	87	10	3	13	100
2. ไต้หวัน	12	7	19	3	1	4	23
3. อิสราเอล	4	4	8	21	0	21	29
4. บรูไน	2	1	3	0	0	0	3
5. ส่องกง	0	2	2	0	1	1	3
6. ญี่ปุ่น	0	2	2	0	0	0	2
7. มาเลเซีย	0	1	1	22	2	24	25
8. สิงคโปร์	1	0	1	1	0	1	2
9. นอร์เวย์	0	0	0	0	1	1	1
10. สหรัฐอเมริกา	0	0	0	0	1	1	1
รวมทั้งสิ้น	71	52	123	57	9	66	189

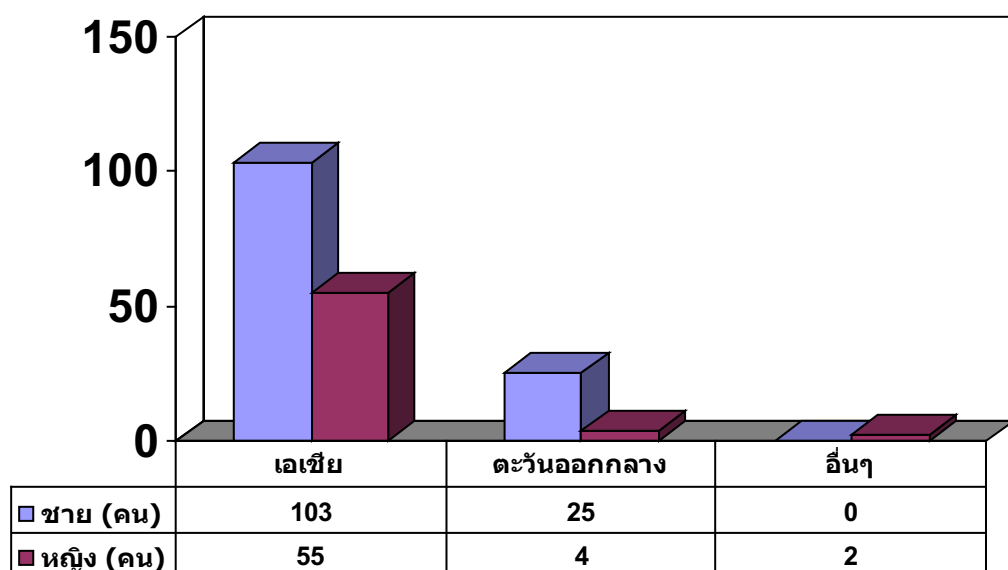
หมายเหตุ ข้อมูล ณ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2546

แผนภูมิที่ 1 แสดงจำนวนแรงงานชาย-หญิง ที่เดินทางไปทำงานในประเทศปลายทาง

ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา แรงงานจากทั้ง 2 ชุมชน นิยมเดินทางไปทำงานในภูมิภาคเอเชียมากกว่าภูมิภาคตะวันออกกลางและภูมิภาคอื่นๆ ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 2 แสดงจำนวนแรงงานชาย-หญิง ที่เดินทางไปทำงานในภูมิภาคปลายทาง

รูปแบบการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานจากชุมชนปาลาและชุมชนร่องห้วย มีรูปแบบการเดินทาง 2 ลักษณะคือ

1. การเดินทางโดยถูกต้องตามกฎหมาย

การเดินทางลักษณะนี้มีช่องทางให้แรงงานเดินทางไปทำงานได้ 4 ช่องทางได้แก่

1.1 การเดินทางผ่านบริษัทจัดหางานโดยผ่านนายหน้า แรงงานจะเดินทางเข้าไปทำงานยังประเทศปลายทาง ผ่านบริษัทจัดหางานที่มีสำนักงานตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงราย และจังหวัดอื่นๆ รวมทั้งกรุงเทพมหานคร โดยมีนายหน้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “สาย” เข้ามาติดต่อ/จัดหาคนงานถึงในหมู่บ้าน สายจะเป็นคนกลางติดต่อธุรกรรมต่างๆ ระหว่างแรงงานที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศกับบริษัทจัดหางานต้นสังกัด เช่น การส่งข่าวเรื่องตำแหน่งงานในประเทศปลายทาง การทำหนังสือเดินทาง การขอวีซ่า และการพาไปอบรมก่อนการเดินทาง เป็นต้น การอำนวยความสะดวกให้แก่คนงานของสาย ทำให้คนงานได้รับความสะดวกสบาย การเดินทางโดยวิธีนี้ได้รับความนิยมสูงในหมู่แรงงาน แต่มีข้อเสียคือ ผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศต้องเสียค่าใช้จ่ายรายหัว หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ค่าหัว” สูงมากเนื่องจากสายจะรวมค่าใช้จ่ายในการติดต่อประสานงานเข้าไปด้วย รวมถึงปัญหาการเข้ามาหลอกลวงคัมฉุนคนงานจาก “สายเถื่อน” หรือบริษัทจัดหางานเถื่อน กรณีนี้ส่งผลกระทบต่อแรงงาน คนในครอบครัวและชุมชนโดยรวม ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในหัวข้อ “ผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อชุมชนโดยรวม” และ “ผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรีและเด็ก” โดยละเอียดต่อไป

1.2 การเดินทางผ่านบริษัทจัดหางานโดยตรง การเดินทางไปทำงานต่างประเทศโดยวิธีนี้เป็นที่นิยมของแรงงานที่คุ้นเคยกับการไปทำงานต่างประเทศมาแล้ว แต่ไม่ได้รับความนิยมจากแรงงานหน้าใหม่มากนัก เนื่องจากผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศต้องติดต่อประสานงานโดยตรงกับบริษัทจัดหางาน ทำธุรกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง

1.3 การเดินทางผ่านหน่วยงานจัดหางานของรัฐบาล วิธีการนี้ไม่เป็นที่นิยมของแรงงาน เนื่องจากต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอนตามระบบราชการ ทำให้เกิดความล่าช้า โอกาสที่จะได้เดินทางหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ได้บิน” มีน้อย เพราะต้องรอโควตา

ตำแหน่งงานที่ถูกต้องตามกฎหมายในประเทศปลายทาง แต่มีข้อดีคือเสียค่าใช้จ่ายน้อย หากได้เดินทางไปทำงานจะไม่มีปัญหาเรื่องการถูกโกงค่าแรง หรือการถูกหลอก

- 1.4 การเดินทางโดยการติดต่อกับบริษัทและนายจ้างที่อยู่ในประเทศปลายทางโดยตรง วิธีนี้ใช้ได้กับผู้ที่ทำงานอยู่ต่างประเทศอยู่แล้วแต่หมดสัญญาจ้าง และนายจ้างยังต้องการต่อสัญญาจ้างกับคนงานรายนั้นต่อไป กรณีเช่นนี้พบในรายที่เดินทางไปทำงานที่ประเทศบรูไน และอิสราเอล

การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของคนงานจากชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวาย ผ่านช่องทางที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีข้อจำกัดหลายประการที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของแรงงานที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งนับวันจะทวีจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เช่น การตรวจสอบสุขภาพที่รวมถึงการตรวจเลือดหาเชื้อเอชไอวี ไวรัสบี พยาธิ ฯลฯ ซึ่งเป็นผลทำให้แรงงานที่ไม่ผ่านเกณฑ์การตรวจสอบสุขภาพของประเทศปลายทางไม่สามารถเดินทางไปทำงานได้ บางรายไม่สามารถเดินทางไปทำงานในประเทศเดิมที่เคยเดินทางไปทำงานมาแล้ว เนื่องจากระเบียบของประเทศนั้นๆ ไม่รับคนงานที่เคยเดินทางไปทำงานมาแล้ว เป็นต้น ทำให้ผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศต้องหาช่องทางอื่นในการเดินทางไปทำงาน เช่น การเปลี่ยนชื่อ เปลี่ยนนามสกุล หาทางเข้าเมืองโดยทำวีซ่านักท่องเที่ยวแล้วลักลอบทำงานแบบผิดกฎหมาย เป็นต้น

2. การลักลอบเข้าไปทำงานโดยผิดกฎหมาย

กระบวนการเข้าสู่ตลาดแรงงานในต่างประเทศโดยวิธีนี้ ผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศรู้อยู่แล้วว่าเป็นการเดินทางไปทำงานโดยผิดกฎหมาย ส่วนใหญ่มีปลายทางอยู่ที่ประเทศแถบเอเชีย พบการเดินทางไปประเทศเกาหลีมากที่สุด รองลงมาคือไต้หวัน ฮองกงและญี่ปุ่น ช่องทางการลักลอบเข้าไปทำงานได้แก่

- 2.1 การเดินทางโดยผ่านสาย/นายหน้าเถื่อน นายหน้าเถื่อนเหล่านี้จะเป็นคนที่คนงานรู้จักคุ้นเคยดีอยู่แล้ว เช่น คนที่เคยเป็นนายหน้าให้บริษัทจัดหาคนมาก่อน และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ว่า สามารถพาคนงานไปทำงานต่างประเทศได้สำเร็จหลายราย บางรายเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันที่ทำธุรกิจหรือเคยทำธุรกิจจัดหาคนไปทำงานต่างประเทศ บางรายเป็นญาติพี่น้องที่เคยเดินทางไปทำงานต่างประเทศมาแล้ว การเดินทางลักลอบเข้าไปทำงานวิธีนี้ มีกระบวนการที่ซับซ้อน เช่น

2.1.1 การเรียกเก็บเงินจากผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ เป็นเงินก้อนใหญ่ครั้งเดียว จำนวนเงินขึ้นอยู่กับข้อตกลงของทั้งสองฝ่าย จากการศึกษาข้อมูลเจาะลึกในกลุ่มคนงานที่เคยถูกหลอกไปทำงานต่างประเทศของทั้งสองชุมชนพบว่า แรงงานเคยถูกหลอกเป็นจำนวนเงินตั้งแต่ 80,000 บาท (แปดหมื่นบาท) ขึ้นไปถึงประมาณ 200,000 บาท (สองแสนบาท) ต่อหัว โดยผู้ที่ต้องการไปทำงานต้องโอนเงินเข้าบัญชีให้กับนายหน้า หรือนัดจ่ายเป็นเงินสดตามสถานที่ต่างๆ เช่นตามร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า โรงแรม ฯลฯ โดยไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรใดๆ นายหน้าจะพาคนงานไปทำเอกสารการเดินทาง ซื้อตั๋วเครื่องบิน จัดหาเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่ทันสมัยให้สวมใส่ ปลอมตัวเป็นนักท่องเที่ยวเข้าไปยังประเทศปลายทาง โดยมีนายหน้าเดินทางไปด้วย เมื่อสามารถเข้าประเทศได้แล้วจะมีสายที่อยู่ในประเทศปลายทางมารับคนงานไปทำงานอีกทอดหนึ่ง

2.1.2 การเรียกเก็บเงินเฉพาะค่าตัวเครื่องบินของนายหน้าและคนงาน รวมทั้งค่าใช้จ่ายเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างการเดินทางก่อน เมื่อนายหน้าสามารถพาคนงานเดินทางเข้าประเทศปลายทางได้แล้ว คนงานก็จะจ่ายค่าหัวตามจำนวนเงินที่ตกลงกันได้ หากนายหน้าไม่สามารถพาเข้าประเทศปลายทางได้ คนงานก็ไม่ต้องจ่ายเงินค่าหัว กรณีนี้บางรายพบว่านายหน้าจะพาเดินทางไปหลายประเทศก่อน เพื่อให้เห็นว่ามีการเดินทางไปท่องเที่ยวหลายประเทศ เช่น จีน เวียดนาม แล้วจึงพาเดินทางไปยังประเทศที่เป็นเป้าหมายเพื่อลักลอบทำงานต่อไป

2.1 การเดินทางไปด้วยตนเอง วิธีนี้คนงานจะปลอมตัวเป็นนักท่องเที่ยว ซื้อตั๋วเดินทางไปเอง ส่วนใหญ่จะเป็นคนงานที่มีญาติพี่น้องทำงานในประเทศปลายทางอยู่แล้ว หรือเคยมีประสบการณ์เดินทางไปทำงานต่างประเทศมาแล้ว เมื่อสามารถเข้าประเทศได้แล้วก็ลักลอบเข้าไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก หรือสถานประกอบการแบบครอบครัว คนงานที่ลักลอบเข้าไปทำงานในลักษณะนี้ได้ ส่วนใหญ่จะเป็นวัยรุ่นอายุระหว่าง 16-20 ปี และคนที่อยู่ในช่วงวัยกลางคนอายุประมาณ 45 ปีขึ้นไป

สถานการณ์การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานหญิง

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานจากชุมชนปาลาและชุมชนร่องหวาย มีทั้งแรงงานชายและแรงงานหญิง เดินทางไปทำงานยังประเทศต่างๆ ที่อยู่ปลายทาง โดยเฉพาะแรงงานหญิงจะเดินทางไปทำงานอยู่เกือบทุกประเทศ ที่มีแรงงานจากทั้งสองชุมชนเดินทางไปทำงาน จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานในต่างประเทศของกลุ่มแรงงานหญิงพบว่ามีการเดินทางไปทำงานโดยถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานหญิงลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย กลุ่มแรงงานหญิงที่พบว่าเดินทางไปทำงานต่างประเทศมักเป็นแรงงานที่มาจากกลุ่มคนต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้หญิงที่สามีหรือคนในครอบครัวเคยไปขายแรงงานต่างประเทศ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จอาจเนื่องด้วยสาเหตุหลายประการเช่น สามีหรือแรงงานชายในครอบครัวถูกหลอกลวงจากสาย/นายหน้าหรือบริษัทจัดหางานเถื่อน ได้ค่าจ้างน้อยไม่พอใช้จ่ายในครอบครัว หรือไม่พอใช้หนี้ที่กู้ยืมไปทำงานต่างประเทศ บางคนถูกส่งตัวกลับเนื่องจากก่อการทะเลาะวิวาท หรือถูกตรวจพบว่ามีปัญหาเรื่องสุขภาพ ผลที่ตามมาคือภาระหนี้สินของครอบครัวที่เกิดจากการไปทำงานต่างประเทศของแรงงานชายในครอบครัว จนกลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้ผู้หญิงกลุ่มนี้ต้องเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

2. กลุ่มผู้หญิงที่หย่าขาดจากสามี กลุ่มนี้ตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศเนื่องจากมีภาระต้องเลี้ยงดูครอบครัวตามลำพัง การที่ผู้หญิงกลุ่มนี้ไม่ต้องห่วงกังวลเรื่องสามีทำให้ตัดสินใจไปทำงานต่างประเทศง่ายขึ้น

3. กลุ่มผู้หญิงที่ไม่ไว้วางใจสามี หรือบางครั้งทราบว่าสามีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ เช่น กินเหล้า เที่ยวผู้หญิง มีเมียชู้ ไม่ส่งเงินกลับบ้าน จนต้องตัดสินใจหย่าขาดจากสามีแล้วเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

4. กลุ่มเยาวชนหญิงอายุระหว่าง 16-25 ปี กลุ่มเยาวชนหญิงเหล่านี้เดินทางไปทำงานที่ประเทศเกาหลีใต้และไต้หวัน

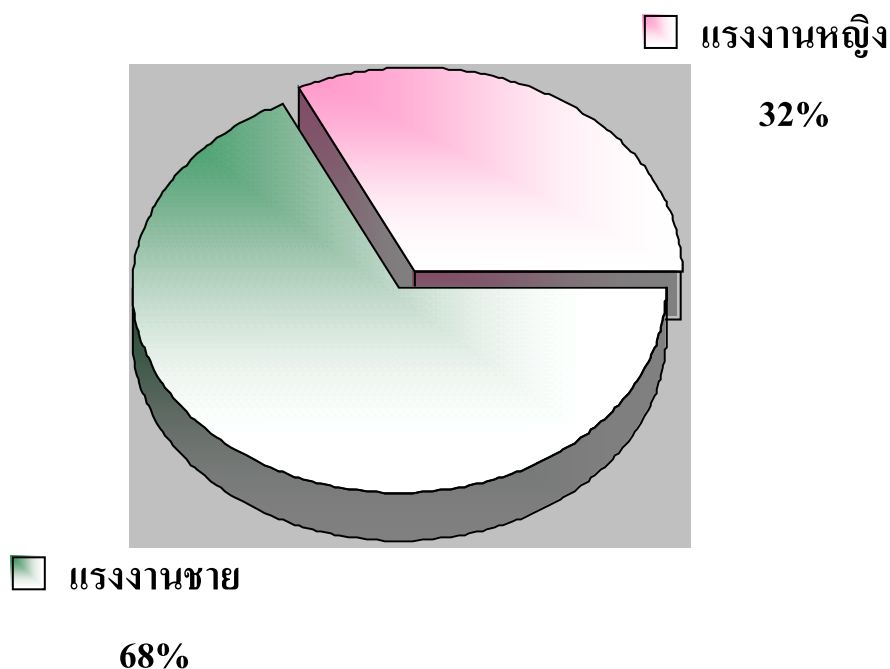
ตารางที่ 4 แสดงการไปทำงานต่างประเทศของกลุ่มเยาวชนอายุระหว่าง 16-25 ปี

ช่วงอายุ	จำนวนแรงงาน			ประเทศปลายทาง
	ชาย	หญิง	รวม	
16-20 ปี	2	4	6	เกาหลีใต้
21-25 ปี	5	4	9	เกาหลีใต้ ไต้หวัน
รวม	7	8	15	

กลุ่มแรงงานเยาวชนหญิงทั้งหมด 8 ราย เดินทางไปทำงานที่ประเทศเกาหลีใต้ 5 ราย ไปทำงานที่ประเทศไต้หวัน 3 ราย ในจำนวนนี้มีอยู่ 2 รายที่ตัดสินใจเดินทางไปทำงานที่ประเทศเกาหลีใต้ เนื่องจากทั้งพ่อและแม่เดินทางไปทำงานที่ประเทศเกาหลีใต้ ตนเองต้องอาศัยอยู่กับญาติ มีพฤติกรรมชอบเที่ยว คบเพื่อนมากหน้าหลายตา มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร รายที่ 1 อายุ 16 ปีถูกญาติจับให้แต่งงานในระหว่างที่ยังเรียนหนังสืออยู่ เนื่องจากญาติพี่น้องกลัว “เสียหน้า” เมื่ออยู่กับสามีที่เป็นวัยรุ่นด้วยกันได้ไม่นานก็เลิกกัน และญาติตัดสินใจให้ไปทำงาน ต่างประเทศ รายที่ 2 อายุ 17 ปีถูกให้ออกจากโรงเรียนเนื่องจากมีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ในที่สุดญาติก็ตัดสินใจให้เดินทางไปทำงานต่างประเทศ กลุ่มเยาวชนหญิงทั้งหมดที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ มีเพียงเยาวชนหญิงอายุระหว่าง 21-25 ปีที่เดินทางไปทำงานที่ไต้หวันโดยถูกกฎหมาย ที่เหลือเดินทางไปทำงานที่เกาหลีใต้โดยผิดกฎหมาย โดยมีพ่อแม่หรือญาติทำงานอยู่ที่ประเทศปลายทางอยู่แล้ว

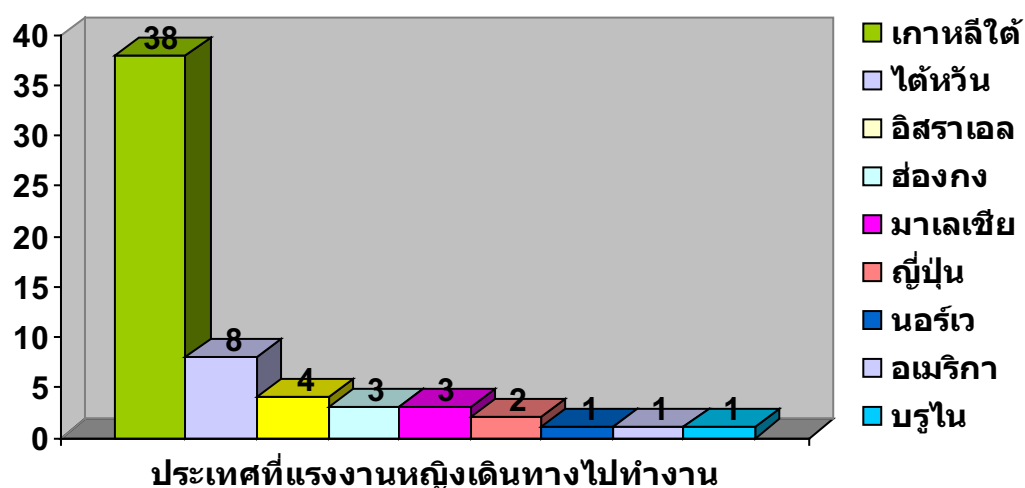
สัดส่วนของแรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มแรงงานที่เป็นชาย จากการศึกษาข้อมูลของทั้ง 2 ชุมชน พบว่าอยู่ในอัตราที่สูงเมื่อเทียบกับแรงงานชาย ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 3 แสดงสัดส่วนของแรงงานชาย-หญิงที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ

การศึกษาการเดินทางไปทำงานต่างประเทศของกลุ่มแรงงานหญิงพบว่า กลุ่มแรงงานหญิงเดินทางไปทำงานต่างประเทศทุกประเทศที่มีแรงงานจากสองชุมชนเดินทางไปทำงาน จากสถิติที่พบในการศึกษาเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2546 พบแรงงานหญิงจำนวน 61 คน เดินทางไปทำงานในประเทศต่างๆ ทั้งภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกกลางและอื่นๆ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4 แสดงจำนวนแรงงานหญิง(คน) ที่เดินทางไปทำงานตามประเทศต่างๆ

สาเหตุ/ปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

การศึกษสาเหตุ/ปัจจัยที่ทำให้คนวัยแรงงานจำนวนมากจากชุมชนปางลาว และชุมชนร่องหวาย ตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศ พบปัจจัยหลัก 2 ประการคือ ปัจจัยผลักดันภายในชุมชน และปัจจัยจากภายนอกชุมชน ซึ่งปัจจัยแต่ละตัวมีองค์ประกอบหลายด้านที่เป็นเงื่อนไขให้แรงงานจากทั้งสองชุมชนเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ดังนี้

สาเหตุ/ปัจจัยภายในชุมชน

สถานการณ์ภายในชุมชนเป็นปัจจัยหลักสำคัญ ที่ผลักดันให้แรงงานจากชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวายเดินทางไปทำงานต่างประเทศ จากการศึกษพบสาเหตุหลายประการ ดังต่อไปนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ/รายได้

ปัญหาการผลิตในภาคเกษตร ปัญหานี้คนในชุมชนมองเห็นว่าเป็นประเด็นหลักที่ทำให้แรงงานในชุมชนต้องเดินทางไปทำงานต่างประเทศ สถานการณ์ปัญหาการผลิตในภาคเกษตรที่คนในชุมชนเผชิญอยู่ได้แก่ ปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม ทำให้ผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูงเนื่องจากต้องอาศัยปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช น้ำมันฯลฯ จากภายนอก นอกจากนั้นคนใน

ชุมชนยังต้องเผชิญกับปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำเนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถควบคุมกลไกตลาดได้เอง ราคาผลผลิตถูกกำหนดโดย

- 1.1 พ่อค้าหรือบริษัทที่นำเมล็ดพันธุ์มาให้ชาวบ้านปลูก ส่งผลให้คนในชุมชนประสบปัญหาขาดทุนเรื่อยมา เป็นสาเหตุทำให้หลายครอบครัวตัดสินใจขายที่ดินเป็นทุนให้แรงงานในครอบครัวเดินทางไปทำงานต่างประเทศ
- 1.2 ชาวบ้านไม่มีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพอื่นเพื่อทดแทนอาชีพเกษตร ปัญหานี้สืบเนื่องมาจากปัญหาการผลิตในภาคเกษตรไม่ประสบผลสำเร็จ ทำให้หลายครอบครัวต้องการเปลี่ยนมาประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ ในชุมชน แต่ขาดประสบการณ์ ขาดเงินลงทุน ทำให้ไม่กล้าตัดสินใจเลือกลงทุนประกอบอาชีพอิสระด้วยตนเอง จึงตัดสินใจเลือกส่งคนวัยแรงงานในครอบครัว เดินทางไปเป็นแรงงานรับจ้างในต่างประเทศ
- 1.3 ปัญหาที่ดินทำกิน หลายครอบครัวที่ตัดสินใจกู้ยืมเงินไปทำงานต่างประเทศ เนื่องจากปัญหาไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ไม่มีทักษะในการประกอบอาชีพอื่น การรับจ้างแรงงานในชุมชนมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย
- 1.4 ปัญหานี้สืบของครอบครัว ปัญหานี้เกิดจากความล้มเหลวในการประกอบอาชีพภาคเกษตร และการเป็นหนี้สะสมเนื่องจากต้องกู้ยืมเงินนอกระบบเป็นค่าเดินทางไปทำงานต่างประเทศ แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากถูกดักด้นหลอกลวงจากนายหน้าหรือบริษัทจัดหางานเถื่อน ทำให้หลายครอบครัวตัดสินใจกู้ยืมเงินเพิ่มขึ้นเพื่อต้องการไปหางานทำในต่างประเทศให้ได้ ส่งผลให้ครอบครัวเกิดปัญหานี้สะสม ผู้ที่เคยเดินทางไปทำงานต่างประเทศรายหนึ่ง เปรียบเทียบการกู้ยืมเงินเพื่อเดินทางไปทำงานต่างประเทศว่า “...เหมือนลงทุนซื้อหวย โชคดีก็ได้ โชคร้ายเสียก็ต้องลงทุนซื้อใหม่.... การไปทำงานเมืองนอกถ้าถูกหลอกหนึ่งครั้งเสียเงินเป็นแสน ถ้าหากไม่หาทางคืนเงินไปใหม่ก็เท่ากับขาดทุน ก็ต้องกู้เงินเพิ่มอีกจนกว่าจะได้บิน...”
- 1.5 รายได้จากการประกอบอาชีพในท้องถิ่นไม่เพียงพอกับรายจ่าย กลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า ค่าใช้จ่ายในการส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือ เป็นภาระหนักที่ต้องจ่ายทุกวัน ในขณะที่การประกอบอาชีพเกษตรไม่มีหลักประกันว่าจะมีรายได้สม่ำเสมอมาจุนเจือครอบครัว การส่งสามีหรือคนวัยแรงงานไปทำงานต่างประเทศ ถ้าโชคดีได้งานดีก็จะช่วยให้มีรายได้สม่ำเสมอทุกเดือน ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่มั่นคงสามารถส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือในระดับสูงๆ ได้ แรงงานบางคนเดินทางกลับมาบ้านแต่หางานทำไม่ได้หรือมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ถ้าเปรียบเทียบกับรายได้ในต่างประเทศแล้วแตกต่างกันมาก จึงตัดสินใจกลับไปทำงานต่างประเทศอีก

2. ด้านสังคม

- 2.1 ปัญหายาเสพติด ในระหว่าง พ.ศ.2540-2546 มีการระบาดของยาเสพติดประเภทยาบ้า เกิดขึ้นในชุมชนปาลาและชุมชนร่องหวาย รวมถึงชุมชนใกล้เคียงอื่นๆ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง มีผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดทุกเพศทุกวัย ทำให้หลายครอบครัวตัดสินใจส่งคนในครอบครัวที่มีพฤติกรรมเสพยาเสพติด หรือมีแนวโน้มว่าจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดไปทำงานต่างประเทศเพื่อหนีปัญหา
- 2.2 การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ และพฤติกรรมเสี่ยงของแรงงานชาย/สามี เป็นสาเหตุทำให้ผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน ตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศพร้อมกับสามี แต่การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของคู่สามีภรรยา ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้สามีภรรยาทั้งคู่ได้งานทำในที่เดียวกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งงานที่ว่าง หรือความต้องการของสถานประกอบการว่าต้องการรับแรงงานหญิงหรือชายเข้าทำงาน
- 2.3 ความต้องการการยอมรับจากสังคม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่งหลังจากที่มีคนในชุมชนเดินทางไปทำงานต่างประเทศคือ เมื่อผู้ที่เดินทางกลับจากต่างประเทศประสบความสำเร็จ มีรายได้ มีฐานะร่ำรวยขึ้น ถึงแม้ว่าครอบครัวนั้นจะเคยมีฐานะยากจนไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมาก่อน แต่เมื่อบุคคลนั้นกลับจากการไปทำงานต่างประเทศพร้อมกับความสำเร็จ บุคคลและครอบครัวนั้นจะได้รับการยอมรับ/ยกย่องจากคนในชุมชน กลายเป็นแบบอย่างให้ครอบครัวอื่นๆ อยากส่งสามีหรือคนวัยแรงงานในครอบครัวไปทำงานต่างประเทศ

3. สถานการณ์ในครอบครัว

- 3.1 ครอบครัวแตกแยก/หย่าร้าง ส่วนใหญ่เกิดขึ้นกับแรงงานหญิง เมื่อหย่าขาดจากสามี ต้องมีภาระเลี้ยงดูครอบครัวตามลำพัง เป็นสาเหตุให้ตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศ มีบางกรณีที่ผู้ชายหย่าขาดจากภรรยา แล้วตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศเพื่อต้องการสร้างครอบครัวใหม่
- 3.2 แรงงานที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศแล้วไม่ส่งเงินกลับ การเดินทางไปทำงานต่างประเทศแต่ละครั้งแรงงานจะทำสัญญาจ้างงานกับบริษัทเป็นเวลา 2 ปี ได้รับอนุญาตให้กลับมาเยี่ยมบ้านเพียงปีละ 1 ครั้ง ความห่างเหินจากครอบครัวทำให้แรงงานทั้งชายและหญิง ที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศมีโอกาสดัดนิสัย/แต่งงานใหม่ กับคนไทยที่ไปทำงานด้วยกัน จนเกิดปัญหาการหย่าร้างกับสามีหรือภรรยาทางบ้าน ทั้งภาระหนี้สินที่เกิดจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศไว้กับคู่สมรสเดิม เป็นเหตุให้ฝ่ายที่ต้อง

รับภาระหนี้สินตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศ เพื่อหวังว่าจะช่วยปลดหนี้สิน และสร้างฐานะของครอบครัว

- 3.3 ต้องการความเป็นอิสระ กลุ่มคนหนุ่มสาวที่แต่งงานแล้วต้องการสร้างฐานะ ต้องการแยกตัวเป็นอิสระจากพ่อแม่ กลุ่มวัยรุ่นต้องการอิสระไม่ได้อยากอยู่ในความควบคุมของพ่อแม่หรือญาติพี่น้อง คนเหล่านี้เชื่อว่าการเดินทางไปทำงานต่างประเทศจะช่วยให้มีรายได้เป็นของตนเอง ดูแลตนเองได้ มีอิสระจากการควบคุมของพ่อแม่และญาติพี่น้อง

4. ค่านิยม/ความเชื่อ

- 4.1 วัยรุ่นและแม่บ้านอยากลองใช้ชีวิตอยู่ต่างประเทศเมื่อมีโอกาส เนื่องจากพบเห็นคนในชุมชนที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ บางคนประสบผลสำเร็จ บางคนล้มเหลว อยากลองดูว่าหากตนเองเดินทางไปทำงานบ้างจะเป็นอย่างไร
- 4.2 เชื่อว่าต่างประเทศมีสภาพความเป็นอยู่ที่ร่ำรวย การเดินทางไปทำงานต่างประเทศจะทำให้ฐานะของครอบครัวดีขึ้น มีรายได้ดีกว่าการอยู่ทำงานในชุมชน เพราะมองเห็นความสำเร็จของเพื่อนบ้าน โดยขาดกระบวนการไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน
- 4.3 กลุ่มสตรีโสด (วัยรุ่นและแม่บ้านที่หย่าขาดจากสามี) เชื่อว่าการเดินทางไปทำงานต่างประเทศจะได้พบคนที่มีฐานะดี ได้แต่งงานกับคนที่อยู่ต่างถิ่น เป็นหนทางหลุดพ้นจากสภาพความยากจนที่เป็นอยู่

สาเหตุ/ปัจจัยภายนอกชุมชน

1. แรงจูงใจเรื่องรายได้ของประเทศปลายทาง

ปัจจัยหลักที่ดึงดูดแรงงานให้ตัดสินใจไปทำงานต่างประเทศ หรือตัดสินใจว่าจะเดินทางไปทำงานที่ประเทศไหนคือแรงจูงใจเรื่องค่าจ้าง/รายได้ของประเทศปลายทาง

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในการเดินทาง รายได้ส่งกลับ และจำนวนแรงงานแต่ละประเทศ

ประเทศ ปลายทาง	ค่าใช้จ่ายในการเดินทางต่อหัว (บาท)	รายได้ส่งกลับต่อหัวต่อเดือน (บาท)	จำนวน แรงงาน (คน)	สถานภาพแรงงาน	
				ถูก กฎหมาย	ผิด กฎหมาย
เกาหลีใต้	150,000-180,000	10,000-30,000	100	*	*
ไต้หวัน	100,000-140,000	8,000-12,000	23	*	*
อิสราเอล	200,000-220,000	30,00-40,000	29	*	
บรูไน	70,000	8,000-12,000	3	*	
ญี่ปุ่น	200,000-240,000	ไม่เปิดเผย	2		*

จากข้อมูลตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่าแรงจูงใจเรื่องค่าจ้าง/รายได้ของประเทศปลายทาง เป็นปัจจัยหลักที่ดึงดูดให้คนวัยแรงงานของชุมชนเดินทางไปทำงานต่างประเทศ สิ่งที่เป็นอุปสรรคหรือปัจจัยเสี่ยงระหว่างทาง เช่น การตกอยู่ในฐานะแรงงานผิดกฎหมาย ราคาค่าหัวต่อการเดินทางแต่ละครั้งที่สูงมาก ความเสี่ยงต่อการถูกหลอกจากบริษัทจัดหางาน/นายหน้าเถื่อน ตำแหน่งงานที่ไม่ชัดเจน ปัจจัยเหล่านี้ไม่สามารถมารดัยยังความต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานในชุมชนได้ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่า การเข้าไปทำงานในประเทศเกาหลีใต้สูงกว่าประเทศอื่นๆ แรงงานให้เหตุผลว่าเป็นเพราะมีรายได้สูง สามารถลักลอบเข้าไปทำงานได้ง่ายกว่าประเทศอื่น

แรงงานที่ลักลอบเข้าไปทำงานจะได้รับค่าจ้างสูงกว่าแรงงานถูกกฎหมายเพราะไม่ต้องจ่ายภาษี หลาน(นามสมมุติ) กับสามี เดินทางไปทำงานที่เกาหลีใต้โดยมีนายหน้า (ซึ่งเธอเรียกว่า “หน้าม้า”) พาเข้าประเทศ กล่าวถึงกรณีนี้ว่า “...คนที่ไปถูกกฎหมายได้ค่าจ้างน้อย อย่างหนูกับแฟนไปเอง มีหน้าม้าพาไป ส่งเงินกลับบ้านอย่างต่ำคนละหมื่นห้า เดือนไหนขยันทำงานได้มากกว่านี้ เคยได้ส่งกลับบ้านมากที่สุดหกหมื่น แฟนได้สามหมื่นหนูได้สามหมื่น...” กรณีการเดินทางไปประเทศอื่นๆ เช่น อิสราเอล บรูไน ไต้หวัน ก็เช่นเดียวกัน

2. มีญาติ/คนรู้จักทำงานอยู่ที่ประเทศปลายทาง

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของคนในชุมชนปางลาว และชุมชนร่องห้วย มีมาตั้งแต่ พ.ศ.2524 จากจุดเริ่มต้นของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศในครั้งนั้น ส่งผลให้แรงงานจากทั้งสองชุมชน เดินทางไปทำงานต่างประเทศเรื่อยมา บางรายเดินทางไปหลายครั้ง หลายประเทศ จำนวนของผู้ที่เดินทางไปขายแรงงานก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประเทศไหนที่มีราย

ได้ดีแรงงานก็จะนิยมเดินทางไปกันมาก ทั้งนี้คนที่เดินทางไปทำงานอยู่ก่อนแล้ว ก็จะหาผู้ทางพาเอาญาติพี่น้องของตนเองเข้าไปทำงานด้วย

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการไปทำงานที่ประเทศอิสราเอล 2 ครอบครัวพบว่า การเดินทางไปทำงานครั้งแรกของทั้งสองครอบครัว มีแรงงานชายในครอบครัวเดินทางไปเพียงคนเดียว แต่เมื่อมีงานทำ มีรายได้ที่มั่นคงและเป็นรายได้ที่สูงพอสมควร จึงติดต่อให้สมาชิกวัยแรงงานในครอบครัวเดินทางไปทำงานด้วยกันทั้งชายและหญิง สมาชิกของครอบครัวแรกไปทำงานอยู่ที่เดียวกันถึง 5 คน ครอบครัวที่สองเดินทางไปทำงานที่เดียวกันรวม 4 คน นอกจากนั้นยังพบครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวเดินทางไปทำงานที่ประเทศเกาหลีใต้พร้อมกันถึง 3 คน

3. การเดินทาง/การติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย

การเดินทางไปทำงานต่างประเทศมีความสะดวกรวดเร็ว เมื่อมีคนสามารถเข้าไปทำงานที่ประเทศใดประเทศหนึ่งได้ อาจจะโดยวิธีการเดินทางอย่างถูกต้องตามกฎหมาย หรือการลักลอบเข้าไปทำงานก็ตาม คนงานเหล่านี้จะสามารถส่งข่าวให้ทางครอบครัวหรือชุมชนได้รับรู้ทันทีโดยทางโทรศัพท์ กรณีนี้แรงงานที่ลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายจะไม่กล้าติดต่อกลับบ้านเอง แต่จะมีหน้าม้าที่พาไป หรือคนงานที่เดินทางไปทำงานอยู่ก่อนแล้วส่งข่าวให้ ทำให้คนอื่นๆ ที่ต้องการไปทำงานต่างประเทศอยู่แล้วตัดสินใจเดินทางไปง่ายขึ้น โดยจะเดินทางไปกับหน้าม้าที่พาเข้าประเทศได้

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานชุมชนโดยใช้กระบวนการ
วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA)

ผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

การศึกษาผลกระทบของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ที่มีต่อการดำเนินชีวิตของคน ในชุมชนปาลาและชุมชนร่องหวาย พบว่าก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชุมชน สูงมาก การนำเสนอผลการศึกษาในส่วนผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ผู้วิจัยจะ นำเสนอให้เห็นภาพรวมของผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบที่มีต่อชุมชนโดยรวมก่อน เพื่อให้ มองเห็นภาพรวมของผลกระทบที่เกิดขึ้นคร่าวๆ แล้วจึงนำเสนอเจาะลึกในประเด็นผลกระทบที่เกิด ขึ้นกับสตรี เด็กและเยาวชน โดยจะนำเสนอข้อมูลดิบที่ได้จากการศึกษาควบคู่กับข้อมูลเชิง วิเคราะห์ เพื่อให้เห็นผลกระทบทั้งด้านบวก และด้านลบของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศควบ คู่กันไป

ผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศต่อชุมชนโดยรวม

ผลกระทบด้านบวก

1. ด้านเศรษฐกิจ การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของคนวัยแรงงานในชุมชน ทำให้รายได้ของชุมชนสูงขึ้น กลุ่มเป้าหมายให้ความเห็นตรงกันว่า การที่มีคนในชุมชนเดินทางไปทำงานต่าง ประเทศทำให้คนในชุมชนมีรายได้สูงขึ้น เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถรวบรวม ข้อมูลตัวเลขที่ชัดเจนมายืนยันได้ก็ตาม ข้อสังเกตประการหนึ่งที่พบคือครอบครัวที่มีคนไปทำงาน ต่างประเทศและประสบผลสำเร็จ จะร่ำรวยขึ้นอย่างทันตาเห็น เช่นปลูกบ้านหลังใหม่ ซื้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์ ซื้อที่ดินเพิ่มขึ้น มีโทรศัพท์มือถือใช้ สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ สถานการณ์การย้ายถิ่นกับกลุ่มแม่บ้านที่มีเดินทางไปทำงานต่างประเทศว่า การที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศทำให้พวกเขามีเงินใช้จ่ายในครอบครัว ลูกๆ มีเงินไปโรงเรียน มีความเป็นอยู่ ดีขึ้น สบายขึ้น ไม่ขัดสนเหมือนแต่ก่อน สามารถเก็บเงินสร้างบ้านหลังใหญ่ๆ ซื้อรถยนต์ เครื่องใช้ ไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ภายในบ้าน

ตัวชี้วัดอีกประการหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่าการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนดีขึ้นคือ จำนวนคนที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศที่มีเพิ่มขึ้น แรงงานกล้าเสี่ยงที่จะเดินทางไปเผชิญโชคในต่างประเทศมากกว่าทำงานในชุมชนหรือต่างจังหวัด ถึงแม้จะเป็นการเดินทางไปทำงานโดยผิดกฎหมายก็ตาม

2. สภาพสังคม/ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป การมีรายได้จากเงินเมืองนอกเข้าสู่ชุมชน ทำให้สภาพโดยรวมของชุมชนเปลี่ยนไป จากที่เคยเป็นชุมชนเล็กๆ สภาพบ้านเรือนที่ไม่ใหญ่โต สงบเงียบ คนจะออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อไปทำงานในไร่ นา กลายเป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนหลังใหญ่ มีรั้วรอบขอบชิด มีรถยนต์ รถจักรยานยนต์วิ่งเข้าออก เสียงดังจากเครื่องเสียง แม้บ้านมีเวลาว่างมากขึ้น อยู่กับบ้านพูดคุยกันเป็นกลุ่มๆ

แม่บ้านหรือครอบครัวที่มีแรงงานไปทำงานต่างประเทศ จะรวมกลุ่มกันเข้าไปในตัวจังหวัด เพื่อปรับยอดบัญชีธนาคารเป็นประจำทุกเดือน เกิดสังคมของคนที่มีรายได้ประจำจาก “เงินเมืองนอก” มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเปรียบเทียบรายได้ จำนวนเงินที่ส่งกลับแต่ละเดือนจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับรายได้จากประเทศปลายทาง จำนวนแรงงานในครอบครัวที่เดินทางไปทำงาน รายได้ต่ำสุดต่อครอบครัวต่อเดือนคือ 8,000 บาทไปจนถึงสูงสุดในบางครอบครัวคือ 60,000-70,000 บาทต่อเดือน รายได้ที่เพิ่มขึ้นทำให้ภายในชุมชนมีร้านค้าเพิ่มจำนวนขึ้น ผู้คนใช้จ่ายใช้สอยมากขึ้น ชาวบ้านพึ่งอาหาร/สินค้าจากตลาดภายนอกที่ร้านค้านำมาจำหน่ายมากกว่าการผลิตเอง

3. ด้านการศึกษา และการพัฒนาบุคลากรของชุมชน

3.1 แรงงานที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ ได้เรียนรู้ มีประสบการณ์ตรงจากการใช้ชีวิตอยู่ต่างประเทศ ทำให้ฉลาดทันคน ถูกหลอกน้อยลง บางคนใช้ประสบการณ์จากการทำงานในต่างประเทศกลับมาพัฒนาอาชีพในชุมชนหลังจากกลับมาจากต่างประเทศ เช่น พร (นามสมมุติ) นำความรู้เรื่องการทำงานในโรงงานไอศกรีม มาพัฒนาเป็นอาชีพ จนสามารถสร้างอาชีพ/รายได้ให้กับตนเองและเพื่อนบ้าน ผู้ที่มีประสบการณ์เดินทางไปทำงานต่างประเทศสามารถฟังพูดภาษาของประเทศปลายทางได้ บางคนอยู่นานจนสามารถอ่านออกเขียนได้ สามารถนำมาเป็นทุนในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศครั้งต่อไปได้

3.2 พ่อแม่เห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น การได้รับประสบการณ์การทำงานที่ยากลำบากในต่างประเทศอันเนื่องมาจากการต้องไปขายแรงงาน เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง การที่ต้องทำงานหนักแต่ได้ค่าตอบแทนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานจากประเทศอื่นเช่นฟิลิปปินส์ ประสบการณ์เหล่านี้ถูกนำมาแลกเปลี่ยนเล่าขานกันในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการศึกษา ส่งเสียให้บุตรหลานได้เรียนต่อในระดับสูงๆ มากขึ้น

สนับสนุนให้ลูกหลานเรียนภาษาอื่นที่จำเป็นในการสื่อสาร เช่นภาษาอังกฤษ ภาษาจีนมากขึ้น โดยให้เหตุผลว่าจะได้ไม่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบเหมือนคนรุ่นพ่อแม่

3.3 แรงงานหนุ่มสาวที่ผ่านการทำงานในต่างประเทศมาแล้ว มีบุคลิกภาพที่ดีขึ้น มีความมั่นใจในตัวเอง เป็นคนที่กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณชน บางคนได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำชุมชนเป็นผู้นำที่มีคุณภาพ ได้รับการยอมรับจากชุมชนใกล้เคียง

4. มีงบประมาณมาพัฒนาชุมชนมากขึ้น กลุ่มแรงงานที่ไปทำงานต่างประเทศและประสบผลสำเร็จ จะมีรายได้มากกว่าการหางานทำในประเทศ มีการรวมกลุ่มเรียไ้เงินในรูปของผ้าป่าสงมาทำประโยชน์ให้แก่หมู่บ้านทุกปี เช่นรวบรวมเงินผ้าป่ามาสร้างวัด สร้างประปาของโรงเรียน สงมาเป็นทุนการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชน การเรียไ้เงินเพื่อจัดงานบุญงานประเพณีก็ง่ายขึ้น ชาวบ้านมีเงินทำบุญ/บริจาคมากขึ้น เป็นต้น

ผลกระทบด้านลบ

1. แรงงานถูกหลอกลวงตมต้นจากนายหน้าและบริษัทจัดหางาน รายได้เป็นกอบเป็นกำจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ เป็นแรงจูงใจให้คนวัยแรงงานทั้งหญิงและชายของชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวาย ดันรนไปทำงานต่างประเทศ จนเป็นช่องทางให้นายหน้าบริษัทจัดหางานเข้ามาหาผลประโยชน์ อาศัยความเชื่อบริสุทธิ์ใจของชาวบ้านเข้ามาตมต้นหลอกลวง ตัวอย่างเช่นกรณีของนายหน้าเถื่อนคนหนึ่ง ปลอมตัวเป็นแม่ชีมาอาศัยอยู่ที่วัดในหมู่บ้าน อาศัยความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระพุทศาสนาสร้างศรัทธาให้แก่ตนเอง ในที่สุดชาวบ้านหลงเชื่อแล้วชักชวนให้ผู้เฒ่าผู้แก่ส่งลูกหลานวัยแรงงานไปทำงานต่างประเทศ โดยอ้างว่าตนเองรู้จักกับนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ สามารถพาคนไปทำงานต่างประเทศได้

ครั้งแรกนายหน้ารายนี้สามารถส่งคนในชุมชนไปทำงานที่เกาหลีใต้ได้ 2 ราย ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่และชาวบ้านหลงเชื่อศรัทธามากขึ้น มอบเงินให้แม่ชีช่วยดำเนินการติดต่อพาลูกหลานไปทำงานต่างประเทศ รายหัวละประมาณ 150,000 บาท บางรายจ่ายให้เป็นเงินสดงวดเดียว บางรายโอนเข้าบัญชีธนาคารให้เป็นงวดๆ อาศัยเพียงความศรัทธาและไว้เนื้อเชื่อใจโดยไม่มีการทำเอกสารสัญญาใดๆ ทั้งสิ้น การหลอกลวงตมต้นครั้งนี้ทำให้ชุมชนสูญเสียเงินไปประมาณ 2,000,000 บาท

การหลอกลวงตมต้นเกิดขึ้นกับชาวบ้านทั้ง 2 ชุมชนซ้ำแล้วซ้ำอีก อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลจำนวนเงินที่คนจากทั้ง 2 ชุมชนถูกนายหน้าเถื่อน บริษัทจัดหางานตมต้น ไม่สามารถทราบตัวเลขที่แน่ชัด เพราะบางครอบครัวไม่กล้าเปิดเผยข้อมูล บางครอบครัวเป็นตระกูลใหญ่เป็นที่นับ

ถือของชาวบ้าน กลัวเสียชื่อเสียง โดยเฉพาะการถูกตำหนิจากนายหน้าเถื่อนหรือคนใกล้ชิดที่ไว้วางใจ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกอับอาย บางคนไม่กล้าแจ้งความดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด จึงไม่มีการเปิดเผยข้อมูลตัวเลขที่แน่นอน

ปัญหาที่ตามมาจากการถูกต้มตุ๋นหลอกลวงคือ ผู้ที่ถูกหลอกจะต้องดิ้นรนกู้เงินมาเพิ่มเพื่อให้ตนเองไปทำงานต่างประเทศให้ได้ บางคนก็ประสบผลสำเร็จในครั้งที่สองหรือครั้งที่สาม บางคนก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ทำให้ครอบครัวแบกรับภาระหนี้สินมากมายจนปลดเปลื้องไม่ได้ ครอบครัวที่มีทรัพย์สินมรดกก็ขายเพื่อใช้หนี้ เช่น ครอบครัวของแอนและครอบครัวของด้อม (นามสมมุติ) ต้องขายรถยนต์เพื่อใช้หนี้ สน (นามสมมุติ) ต้องขายที่ดินที่เป็นมรดกที่พ่อยกให้เพื่อใช้หนี้ไปนอก

2. แรงงานขาดโอกาส/สิทธิที่พึงมีพึงได้

2.1 สูญเสียสิทธิในการเลือกตั้ง จากการพูดคุยกับแรงงานจากชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวายที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ ทั้งแรงงานที่เดินทางไปทำงานถูกต้องตามกฎหมายและลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย ทุกคนยืนยันว่าไม่มีใครสนใจใช้สิทธิของตนเองในการออกเสียงเลือกตั้ง เพราะต้องทำงาน หาเงินให้ได้มากที่สุด ถึงแม้จะมีการเปิดโอกาสให้คนที่พำนักอยู่ในต่างประเทศในช่วงที่มีการเลือกตั้ง สามารถไปใช้สิทธิ ของตนเองได้ก็ตาม กรณีนี้ส่งผลเสียต่อแรงงานที่เดินทางกลับจากการทำงานคือ การถูกตัดสิทธิลงรับสมัครเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล

2.2 สูญเสียสิทธิในการใช้ประโยชน์จากกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน เนื่องจากหัวหน้าครอบครัว หรือคนในครอบครัวทั้งสามมีภรรยาเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

2.3 ขาดโอกาสการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การเดินทางไปทำงานต่างประเทศเป็นเวลานานๆ ทำให้แรงงานไม่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น งานบุญงานประเพณีในเทศกาลต่างๆ ของชุมชน งานศพของญาติพี่น้อง/เพื่อนบ้าน กิจกรรมการพัฒนาชุมชน ดังนั้นจึงพบว่าแรงงานที่ไปอยู่กระจัดกระจายตามประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศที่มีแรงงานจากชุมชนไปทำงานเป็นกลุ่มใหญ่ เช่นที่ประเทศเกาหลีใต้ ได้วัน แรงงานมักจะรวมตัวกันจัดผ้าป่าเพื่อรวบรวมเงินส่งมาทำบุญให้กับวัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นประจำทุกปี

2.4 ขาดโอกาสในการเข้าถึง/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร แรงงานจากชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวายที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศเกือบทั้งหมดเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา จึงขาดทักษะในการสื่อสารด้วยภาษาต่างประเทศ ดังนั้นช่องทางที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากทั้งประเทศไทยและประเทศปลายทางจึงมีน้อย แรงงานที่เดินทางกลับจากประเทศได้วันที่เข้าร่วมเวทีชุมชนให้ข้อมูลว่า “...หนังสือพิมพ์ไทยที่ต่างประเทศราคาแพงมาก ฉบับละ 30 บาท บางครั้งถ้าอยากอ่านข่าวจากเมืองไทยเรื่องใดก็ต้องขอแบ่งซื้อ หรือไม่ก็ต้องรวมเงินกันซื้อแล้วแบ่งกันอ่าน แรงงานที่ต่างประเทศอยากรู้ข่าวจากเมืองไทยมาก...” แรงงานที่กลับจากประเทศอิสราเอลกล่าวว่า “...ในห้องพักนายจ้างเขาจะมีทีวีให้ดูทุกห้อง รับผิดชอบให้ดูทุกห้อง แต่ฟังไม่รู้เรื่อง ดูแต่ภาพ ตอนหลังๆ ก็เบื่อเลิกดู...”

ในระยะหลังๆ แรงงานจะนิยมติดต่อสื่อสารกับครอบครัวโดยใช้โทรศัพท์มือถือ โทรมาพูดคุยกับครอบครัว สอบถามเรื่องราวในชุมชน เหตุการณ์บ้านเมือง แต่การให้ข้อมูลของคนในครอบครัวจะต้องระวังไม่พูดถึงข่าวร้ายๆ เรื่องที่ไม่ดี เพราะเกรงว่าคนที่เดินทางไปทำงานจะไม่สบายใจหรือตัดสินใจเดินทางกลับ ซึ่งจะมีผลต่อรายได้ การชำระหนี้ ฯลฯ สถานการณ์เช่นนี้จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศขาดโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

3. ชุมชนขาดแรงงาน การที่ชุมชนปางลาวและชุมชนร่องหวาย มีคนวัยแรงงานผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเดินทางไปทำงานต่างประเทศเป็นจำนวนมาก แรงงานที่เดินทางไปทั้งหมดต้องพักอาศัยอยู่ในประเทศปลายทางเป็นเวลา 2 ปีเป็นอย่างน้อย ทำให้ชุมชนขาดแรงงานภาคเกษตร ส่งผลให้ครอบครัวที่แรงงานชายไปทำงานต่างประเทศเลิกทำการผลิตในไร่นา หันมาประกอบอาชีพอื่นเช่นค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เพื่อหารายได้เสริม รวมถึงการทำงานส่วนรวมที่ชาวบ้านต้องร่วมลงแรง เช่น งานซ่อมถนนในหมู่บ้าน ขุดลอกคลอง การร่วมงานบุญงานประเพณีงานศพ ฯลฯ ก็จะขาดคนวัยแรงงานมาช่วย

4. ค่านิยมของคนในชุมชนเปลี่ยนไป คนในชุมชนที่เป็นคนวัยแรงงานให้ความสำคัญกับ “การหาเงิน” และมองเห็นคุณค่าของเงินที่หามาได้ด้วยความยากลำบากจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ เนื่องจากตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่ต้องเผชิญกับอันตรายจากการทำงาน การถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง ในขณะที่ผู้ที่ยังอยู่ในชุมชนต้นทางโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนกลับมองไม่เห็น “คุณค่าของเงิน” ที่พ่อแม่ส่งมาให้ เพราะไม่เคยเห็นสภาพการทำงานของพ่อแม่ที่ต่างประเทศ การที่พ่อแม่ส่งเงินมาให้ใช้จำนวนมาก เด็กส่วนใหญ่จะคิดว่าพ่อแม่ทำงานสบายจึง

หาเงินได้มาก ประกอบกับพ่อแม่ก็ไม่ต้องการให้ลูกหรือคนที่อยู่ทางบ้านเห็นความลำบากในขณะที่ใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศ ภาพถ่ายที่แรงงานส่งกลับมาบ้านจะเป็นภาพที่ดี แสดงให้เห็นการไปเที่ยวพักผ่อนตามสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงาม ภาพการทำงานในโรงงานที่กว้างขวางโอ่โถง ภาพการแต่งกายที่สะอาด

ปรากฏการณ์ที่เริ่มเกิดขึ้นในชุมชนอีกประการหนึ่งคือ ครอบครัวที่ทั้งพ่อและแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ และมอบให้ลูกที่เป็นวัยรุ่นไปพักอาศัยอยู่กับป้าตายาย หรือญาติผู้ใหญ่ โดยโอนเงินค่าใช้จ่ายภายในบ้านมาให้ลูกเป็นผู้รับผิดชอบ เด็กกลุ่มนี้จะมองว่าพ่อแม่ของตนเป็นผู้หาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ป้าตายายหรือญาติผู้ใหญ่คนอื่นๆ ต้องพึ่งพาพ่อแม่ของตน เมื่อมีเรื่องราวกระทบกระทั่ง ซึ่งอาจจะเกิดจากการที่ผู้ใหญ่ดักเตือนเรื่องการคบเพื่อน การเที่ยวเตร่ ฯลฯ เด็กวัยรุ่นจะไม่เชื่อฟัง แสดงพฤติกรรมก้าวร้าว เพราะถือว่าพ่อแม่ของตนเองเป็นคนหาเลี้ยงครอบครัว จึงขาดความเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ บางรายทะเลาะกับญาติผู้ใหญ่หนึ่งกลับมาใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านของพ่อแม่ตามลำพัง บางรายคบเพื่อนหนีเที่ยวจนเกิดปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ตั้งครรภ์ ทำแท้งระหว่างเรียน ถูกให้ออกจากโรงเรียน

ผลกระทบของการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรี เด็กและเยาวชน

จากการศึกษาผลกระทบของการเดินทางไปทำงานต่างประเทศที่มีต่อสตรีและเด็ก พบว่าส่งผลกระทบกับกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่มหลัก คือ

1. ผลกระทบต่อสตรีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ
2. ผลกระทบต่อสตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ
3. ผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่พ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ

ผลกระทบต่อสตรีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ

จากการศึกษาข้อมูลสถานการณ์การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของแรงงานจากชุมชนปางลาวและชุมชนร่องห้วยพบว่า ร้อยละ 35 เป็นแรงงานสตรี ในจำนวนนี้มีแรงงานที่เป็นเยาวชนสตรีอายุระหว่าง 16-20 ปี จำนวน 4 คน เยาวชนสตรีอายุระหว่าง 21-25 ปี จำนวน 4 คน แรงงานหญิงที่อายุ 25 ปีขึ้นไป 53 คน ทั้งนี้รวมถึงข้อมูลจากการศึกษาเป็นรายกรณีกับแรงงานหญิงที่เพิ่งเดินทางกลับจากต่างประเทศ และการสัมภาษณ์แรงงานหญิง 3 ราย พบว่าการเดินทางไปทำงานของสตรีและเยาวชนสตรีเหล่านี้ทำให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบดังนี้

ผลกระทบด้านบวก

1. สถานะครอบครัวดีขึ้น กรณีที่การเดินทางไปทำงานของแรงงานหญิงประสบผลสำเร็จ จะส่งผลให้ฐานะทางครอบครัวดีขึ้น คนที่อยู่ทางบ้านมีเงินใช้จ่ายไม่ขาดสน มีเงินเก็บไว้สร้างบ้าน ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ พ่อแม่ลูกที่อยู่ทางบ้านไม่ต้องลำบาก มะปราง (นามสมมุติ) เด็กสาวที่พ่อแม่และพี่สาวเดินทางไปทำงานต่างประเทศกล่าวถึงกรณีนี้ว่า “...การไปทำงานต่างประเทศของพ่อแม่และพี่สาวมีผลดีคือ ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น มีบ้าน มีรถ มีเงินเรียนหนังสือ มีเงินใช้ ...”

2. ลูกได้รับการศึกษาสูงขึ้น การมีรายได้มาจุนเจือครอบครัวทำให้ลูกได้รับการศึกษาสูงขึ้น ลูกไม่มีปมด้อย ไม่อายเพื่อน การเรียนดีขึ้น

3. มีความมั่นใจในตัวเอง มีประสบการณ์ชีวิตมากขึ้น จากการสัมภาษณ์สตรีที่เคยเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ที่ประสบผลสำเร็จ ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ประสบการณ์ในการเดินทางไปต่างประเทศ ทำให้มีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น ฉลาดทันคน กล้าพูด กล้าแสดงออก สามารถนำประสบการณ์ที่ได้รับจากต่างประเทศมาปรับใช้ในชุมชน เนื่องจากแรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศต้องใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางกลุ่มคนที่ไม่เคยรู้จัก ต้องเรียนรู้งาน ต้องปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานทั้งคนไทยด้วยกัน เพื่อนคนงานต่างชาติ นายจ้าง เมื่อกลับมาใช้ชีวิตในชุมชนจะกล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ผู้หญิงในหมู่บ้านทั่วๆ ไปไม่กล้าทำ เนื่องจากผ่านประสบการณ์และสภาวะความกดดันต่างๆ ที่ได้รับขณะที่ใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศ เช่น ขึ้นเวทีอภิปรายหาเสียงรับเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการชุมชน เป็นแกนนำกลุ่มอาชีพ เป็นต้น

ผลกระทบด้านลบ

1. การถูกคุกคามทางเพศ จากการศึกษาพบว่า การถูกคุกคามทางเพศเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานทุกประเทศ การคุกคามทางเพศส่วนใหญ่เกิดจากผู้ใช้แรงงานด้วยกันทั้งคนไทยและคนงานต่างชาติ การถูกคุกคามทางเพศเกิดขึ้นได้หลายกรณีได้แก่

1.1 ต้องการคนคุ้มครอง แรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานใหม่ๆ จะเป็นที่ยกย่องของแรงงานชายที่เข้ามาทำงานอยู่ก่อน เมื่อเดินทางไปถึงจะถูกคนงานทั้งชาวไทยและต่างชาติมาดูตัว รวมถึงการเกี้ยวพาราสี พุดจาตะลอม ไปจนถึงทำอานาจาร ช่มชู้ แรงงานหญิงรายหนึ่งที่เพิ่งเดินทางกลับจากประเทศไต้หวันกล่าวว่า “...ถ้าเราเข้าไปอยู่ในโรงงานแห่งหนึ่งมีคนงานเป็นร้อย เราผู้หญิงตัวคนเดียวจะยอมเลือกเป็นเมียของผู้ชายคนเดียว หรือจะยอมเป็นเมียของผู้ชายทั้งโรงงาน...” กรณีเช่นนี้แรงงานหญิงเลือก/ยอม มีผู้

ชายหนึ่งคนเป็นผู้คุมครอง ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงตลอดระยะเวลาที่เธอต้องทำงานอยู่ในโรงงานนั้น เธอจะมี “ผู้คุมครอง” ให้ปลอดภัยจากการคุกคามทางเพศจากแรงงานชายคนอื่นๆ

1.2 ถูกกดดันจากเพื่อนคนงานด้วยกัน/สิ่งแวดล้อม จากการสัมภาษณ์เดิม (นามสมมุติ) แรงงานที่เคยเดินทางไปทำงานที่อิสราเอล เกาหลีใต้ และได้วันกล่าวว่า “...ถ้าผมมีเมีย ผมไม่ยอมให้ไปทำงานเมืองนอกเด็ดขาด... ผู้หญิงที่ไปทำงานเมืองนอกไม่ว่าจะมีผิวหรือไม่มีผิว ไปทำงานเมืองนอกต้องได้夫ที่นั่นทุกคน... บางคนก็เต็มใจ บางคนก็ไม่เต็มใจ... ผมไปทำงานที่อิสราเอลเห็นมากับตา ขนาดไปกับ夫 เมียยังโดนเพื่อนคนงานขอนอนกับเมียหน้าตาเฉย... ถ้าไม่ยอมจะถูกกลั่นแกล้ง หาเรื่องทะเลาะวิวาท ถึงขนาดต้องถูกนายจ้างส่งตัวกลับ สุดท้ายก็ต้องยอม...”

สถานการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากกรณีศึกษาของอ้วน (นามสมมุติ) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “..ผู้หญิงที่ไปทำงานที่ประเทศไต้หวันจะถูกจับตามองจากผู้ชายที่นั่นทันที ทั้งผู้ชายไทยและผู้ชายไต้หวัน เนื่องจากความห่างเหินจากภรรยาที่บ้านและผู้ชายเหล่านั้นก็ทำงานอยู่ต่างประเทศเป็นเวลานาน มีเงินมาก มีเพื่อนมากและคุ้นเคยกับสถานที่เป็นอย่างดี ส่วนผู้หญิงก็จากสามีมานาน บางคนเพิ่งไปใหม่ก็ต้องการเพื่อนต้องการที่พัก พบเจอกันบ่อยๆ มีความใกล้ชิดกัน หรืออาจเป็นเพราะความจำเป็นเรื่องเงิน เรื่องงาน เรื่องที่พัก พอมีคนหยิบบ้างสิ่งดีๆ ให้จึงเกิดความรักขึ้น บางคนก็รักกันจริงๆ บางคนก็รักกันเฉพาะช่วงที่ทำงานอยู่ต่างประเทศ พอกลับมาเมืองไทยก็เลิกกัน เหตุการณ์แบบนี้เกิดขึ้นได้กับผู้หญิงเกือบทุกคนไม่ว่าจะโสหรือไม่โส นิสัยดีหรือนิสัยไม่ดี สังคมที่นั่นไม่มีการนิทากัน ใครอยากทำอะไรก็ทำ ปัญหาการมี夫ที่ต่างประเทศจึงเกิดขึ้นได้ง่าย...”

นอกจากภาวะกดดันที่ทำให้แรงงานหญิงต้องถูกคุกคามทางเพศดังกล่าว ยังพบว่าแรงงานหญิง 2 ราย ดังครรรค์

แรงงานหญิงรายแรกหย่าขาดจากสามีต้องรับภาระเลี้ยงดูลูก 2 คนตามลำพัง จึงตัดสินใจเดินทางไปทำงานในโรงงานแห่งหนึ่งที่ประเทศเกาหลีใต้ ทำงานอยู่ที่นั่นประมาณปีเศษๆ เดินทางกลับมาคลอดลูกที่บ้าน ผู้ชายที่เธอมีความสัมพันธ์ด้วย ซึ่งเป็นแรงงานจากจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานที่เดินทางไปทำงานในโรงงานเดียวกัน เขาไม่ยอมรับเธอเป็นภรรยาเพราะมีภรรยาที่เมืองไทยอยู่แล้ว ทำให้เกิดปัญหาเด็กไม่มีพ่อ เมื่อคลอดลูกแล้วเธอจึงให้ตายายเลี้ยงหลาน และเดินทางกลับไปทำงานที่เกาหลีใต้อีกครั้ง เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะหาเงินมาเลี้ยงดูพ่อแม่และลูกๆ

รายที่ 2 เป็นแรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานผิดกฎหมายที่ประเทศเกาหลีใต้ ตัดสินใจอยู่กับสามีคนงานไทยที่ทำงานด้วยกันจนตั้งครรภ์และคลอดลูกที่เกาหลีใต้ ลูกที่เกิดมายังไม่ได้รับ

สัญชาติ เธอจึงพยายามหาทางส่งลูกกลับเมืองไทยเพื่อให้ตนเองสามารถทำงานหาเงินส่งกลับบ้าน สร้างฐานะ แต่ยังไม่สามารถส่งกลับได้

แรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ และต้องเผชิญกับภาวะถูกคุกคามทางเพศ จะด้วยความเต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตามจนตั้งครครักษ์ แสดงให้เห็นถึงภาวะเสี่ยงด้านสุขภาพของแรงงานหญิง โดยเฉพาะการติดเชื้อทางเพศสัมพันธ์ เช่น เอดส์ กามโรค เป็นต้น

2. ปัญหาสุขภาพ แรงงานหญิงที่กลับมาจากการทำงานต่างประเทศ ส่วนใหญ่จะพูดถึงความวิตกกังวลต่างๆ ในขณะที่ทำงานอยู่ต่างประเทศ โดยเฉพาะในระยะแรกที่เดินทางไปทำงาน เช่น ความกังวลเรื่องลูก คิดถึงบ้าน เครียดกับการปรับตัวเข้ากับงานที่ทำ กังวลกับภาระหนี้สินกลัวว่าจะหาเงินใช้หนี้ไม่ทัน กลัวนายจ้างโกงค่าแรง กังวลเรื่องความปลอดภัย

นอกจากภาวะกังวลด้านจิตใจแล้ว แรงงานยังประสบกับปัญหาเรื่องการทำงานหนัก จากกรณีศึกษาของอ้วน (นามสมมุติ) เธอกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “...การทำงานที่ต่างประเทศถ้านายจ้างสั่งให้ทำอะไรก็ต้องทำได้ทุกอย่าง ไม่มีคำว่าไม่ได้ ถึงแม้จะรู้ว่าเราถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างไรก็ต้องยอม...” เรื่องอาหารก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เดินทางไปทำงานต่างประเทศกล่าวถึง โดยมากจะเป็นเรื่องอาหารไม่ถูกปาก รับประทานอาหารได้น้อย ทำงานหนัก แรงงานต้องใช้เวลาปรับตัว บางรายแก้ไขปัญหาโดยการออกไปหาซื้อมารับประทานเอง ซึ่งก็ต้องมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเพราะบางโรงงาน/สถานประกอบการจัดอาหารให้อยู่แล้ว

3. ภาวะกดดันจากนายจ้าง แรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานที่เดินทางอย่างถูกต้องตามกฎหมาย หรือแรงงานลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย จะไม่สามารถเลือกงานหรือต่อรองตำแหน่งงานได้ เมื่อไปถึงประเทศปลายทางแล้วต้องทำงานทุกอย่างทุกสถานที่ที่นายจ้างกำหนด ทำให้ต้องเผชิญกับภาวะกดดันต่างๆ ได้แก่

3.1 ถูกโกงค่าแรง เช่นการไม่ได้รับค่าจ้างตามสัญญาจ้างที่ทำไว้ก่อนเดินทาง หากไม่ยอมจะถูกนายจ้างขู่ว่าจะส่งกลับ แรงงานต้องยอมรับ เพราะกลัวถูกส่งกลับ หากถูกส่งกลับผลที่ตามมาคือภาระหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมมาจ่ายค่าหัวให้นายหน้า ที่ต้องเพิ่มพูนขึ้น

3.2 ถูกบังคับ/กักบริเวณ แรงงานที่เดินทางไปทำงานแบบผิดกฎหมาย/ลักลอบเข้าเมือง จะต้องอยู่แบบหลบๆ ซ่อนๆ นายจ้างจะไม่อนุญาตให้ออกไปนอกบริเวณสถานประกอบการ หากออกไปแล้วถูกจับจะต้องรับผิดชอบตัวเอง ซึ่งกรณีนี้แรงงานเองก็ไม่กล้าที่จะเสี่ยงเพราะอาจถูกจับและส่งกลับประเทศ

3.3 การปรับตัวเข้ากับระบบระเบียบของสถานประกอบการ การเข้าไปทำงานในโรงงาน/สถานประกอบการในระยะแรกๆ แรงงานจะต้องปรับตัวให้อยู่กับระบบระเบียบต่างๆ ของสถานประกอบการให้ได้ เช่นกรณีของอ้วน (นามสมมุติ) เธอเล่าว่า “...การฝึกงานในระยะ 3 เดือนแรกมีความกังวลใจมากเพราะความไม่เข้าใจงาน กฎของโรงงานคือ ถ้า 3 เดือนไม่ผ่านงานก็ต้องถูกส่งตัวกลับ...”

4. ปัญหาหนี้สิน การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานหญิงเกิดจากเงื่อนไขเรื่องหนี้สิน เช่น กู้ยืมเงินให้สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศแล้วถูกหลอก สามีประพฤติตัวไม่ดีถูกนายจ้างส่งกลับก่อนที่จะใช้หนี้หมด แรงงานชายสามารถเดินทางไปทำงานแบบผิดกฎหมายแต่ถูกจับและส่งตัวกลับเป็นต้น สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นสาเหตุให้ผู้หญิงตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศแทนสามี การเดินทางไปก็ต้องกู้เงินใหม่อีก ทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้น จากการสัมภาษณ์แรงงานหญิงรายหนึ่งที่กลับจากการไปทำงานที่ประเทศเกาหลีใต้ทราบว่า การเดินทางไปทำงานในสองปีแรกของเธอสามารถชดใช้หนี้ที่เกิดจากการไปทำงานต่างประเทศได้หมดพอดี เธอกำลังรอที่จะเดินทางไปทำงานต่างประเทศอีกครั้ง และเธอยังมีความหวังว่าการไปครั้งนี้จะสามารถสร้างฐานะครอบครัวให้ดีขึ้นได้

อ้วน (นามสมมุติ) แรงงานหญิงที่เดินทางไปทำงานที่ประเทศไต้หวันกล่าวถึงปัญหาเรื่องหนี้สินว่า “...ปัญหาใหญ่ที่สุดคือปัญหาหนี้สิน ในใจไม่ได้คิดอะไร คิดแต่เพียงว่าเมื่อไหร่หนี้จะหมด คิดทุกวันจนทำให้สุขภาพจิตย่ำแย่เพราะกลัวใช้หนี้ไม่ทันแต่สถานการณ์ในขณะนั้นต้องอดทนให้มากที่สุด ต้องทำใจให้ยอมรับสภาพความจริงและสู้ต่อไป แต่ถ้าเครียดมากๆ ก็ระบายกับเพื่อนๆ ที่ทำงานด้วยกัน จะทำให้จิตใจสบายขึ้นบ้าง เพราะทุกคนก็มีปัญหาล้ายๆ กัน พอคุยกันก็จะเข้าใจกัน...” สถานการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นว่า แรงงานหญิงต้องเผชิญกับภาวะกดดันเรื่องหนี้สินที่เกิดจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศสูงมาก แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

5. ปัญหาครอบครัว แม่บ้านที่ไปทำงานต่างประเทศเกือบทั้งหมดจะประสบปัญหาครอบครัวแตกต่างกันออกไป เท่าที่พบข้อมูลจากการศึกษามีหลายกรณีได้แก่

5.1 ครอบครัวแตกแยก/หย่ากับสามี การเดินทางไปทำงานต่างประเทศแต่ละครั้งหากเป็นการเดินทางถูกกฎหมายจะต้องทำสัญญาจ้างงาน 2 ปี ได้รับอนุญาตให้มาเยี่ยมครอบครัวปีละ 1 ครั้ง หากเป็นการลักลอบเข้าไปทำงานผิดกฎหมายแรงงานส่วนใหญ่ทั้งชายและหญิงจะอยู่ทำงานอย่างน้อย 2 ปี หากไม่ถูกจับได้ก็อาจจะอยู่ต่อจนกว่าจะใช้หนี้หมด การแยกกันอยู่นานๆ เป็นสาเหตุให้เกิดการหย่าร้าง การหย่าร้างเกิดขึ้นได้หลายกรณี เช่น สามีที่อยู่ทางบ้านมีภรรยาใหม่ แรงงานหญิงมีสามีใหม่ที่ต่างประเทศ อาจด้วยเหตุจำ

ยอมหรือสมัครใจ หรือเกิดจากทั้งสองฝ่ายต่างฝ่ายต่างต้องการหย่าร้าง เพราะสามียอมรับสภาพที่ภรรยาตนเองต้องมีสามีอีกคนที่ต่างประเทศไม่ได้

5.2 ลูกขาดความอบอุ่น เด็ก/เยาวชนที่แม่ เดินทางไปทำงานต่างประเทศ ส่วนใหญ่จะไว้ใจให้ลูกอาศัยอยู่กับตายายมากกว่าให้อยู่ในความดูแลของพ่อ หรือญาติทางฝ่ายพ่อ กรณีนี้นอกจากเด็กและเยาวชนจะไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับแม่แล้วยังห่างเหินจากพ่อ ทำให้เด็กขาดที่ปรึกษา บางครอบครัวเดินทางไปทำงานต่างประเทศทั้งพ่อและแม่ ฝากลูกให้อยู่ในความดูแลของปู่ย่าตายายหรือญาติ เมื่อมีปัญหาจะขาดที่ปรึกษา โดยเฉพาะถ้าเด็กเริ่มเข้าสู่วัยรุ่นจะประสบปัญหาทะเลาะกับญาติผู้ใหญ่ เกิดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย เริ่มคบเพื่อน เทียบวนอกบ้าน จนก่อปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่นติดยาเสพติด เกิดอุบัติเหตุ มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร เป็นต้น

ผลกระทบต่อสตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

ผลกระทบด้านบวก

1. ความเป็นอยู่ดีขึ้น ครอบครัวของสตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ และประสบผลสำเร็จ สามีจะส่งเงินผ่านธนาคารมาให้ทุกเดือน ช่วงแรกๆ ที่สามีส่งเงินมาให้จะถูกนำไปใช้หนี้เป็นหลัก เมื่อหนี้สินลดลงหรือหมดไป จะมีเงินเหลือนำมาใช้จ่ายในครอบครัวส่งลูกเรียน เหลือเก็บเป็นเงินฝากในธนาคาร ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเพื่อนบ้านคนอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด พ่อแม่ญาติพี่น้อง ทุกคนในบ้านมีความสุขสบาย ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน

2. เก่ง/ฉลาดขึ้น สตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ มีโอกาสได้ออกจากบ้านเข้าสังคมมากขึ้น เช่น จะต้องได้ออกไปในเมือง/ตัวจังหวัดทุกเดือน เพื่อไปรับยอดบัญชีเงินฝากในธนาคารที่สามีส่งมาให้ ได้พบปะผู้คนมากขึ้น การใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนก็มีเวลาได้ไปช่วยเหลืองานในชุมชนมากขึ้น เพราะไม่ต้องรับภาระหาเงินมาจุนเจือครอบครัว การได้มีโอกาสทำงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้นทำให้คนในชุมชนยอมรับให้เป็นผู้นำ ได้ทำงานแทนสามีหลายอย่างทำให้ฉลาด/เก่งมากขึ้น

3. มีเวลาดูแลลูกมากขึ้น เนื่องจากสามีส่งเงินมาให้ใช้ ไม่ต้องดิ้นรนไปทำงานนอกบ้าน ลูกได้รับความอบอุ่น ใกล้ชิดกับแม่ ทำให้การเรียนดีขึ้น วุ่นวายน้อย

4. มีความเป็นอิสระจากพ่อแม่ญาติพี่น้อง การที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศและประสบผลสำเร็จ ฐานะของครอบครัวดีขึ้น สามารถสร้างครอบครัวโดยแยกไปลูกบ้านอยู่เอง เป็นอิสระจากพ่อแม่ ทำให้มีความสบายใจมากขึ้น

5. ลูกมีโอกาสได้เรียนหนังสือสูงขึ้น หรือได้เรียนในสถาบันการศึกษาดีๆ เรียนอย่างสบายใจ พ่อเรียนจบพ่อแม่ก็สบายใจ ภูมิใจ

6. ใช้ชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนมากขึ้น เช่น มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินที่สามีส่งมาให้แม่บ้านที่สามีไปทำงานต่างประเทศยอมรับว่าหากไม่มีการจัดระบบการเงินให้ดี จะทำให้เงินที่หา

มาได้หมดไปอย่างรวดเร็ว แม่บ้านหลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่าตอนที่สามีทำงานครั้งแรกๆ ใช้เงินเก่งเพราะไม่เคยได้รับเงินมากอย่างนี้มาก่อน พอหมดสัญญาจ้างสามีเดินทางกลับไม่มีเงินเก็บเกิดการทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัว ต้องดิ้นรนให้สามีกลับไปทำงานใหม่อีกครั้ง และได้เรียนรู้ว่าต้องจัดระบบการใช้เงินให้ดี

ผลกระทบด้านลบ

1. ถูกชาวบ้านนินทา ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าสตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ทำให้ความเป็นอยู่สุขสบายขึ้น ไม่ต้องรับผิดชอบงานในไร่นา มีโอกาสได้ออกไปปะทะสังสรรค์กับคน/สังคมนอกบ้านมากขึ้น แต่งตัวดีขึ้น มีอิสระจากครอบครัว สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุให้แม่บ้านกลุ่มนี้ถูกนินทาจากเพื่อนบ้าน แม่บ้านคนหนึ่งกล่าวว่า “...การที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศทำให้ไม่ต้องทำอะไรทำนา ได้อยู่บ้าน มีเวลาพักผ่อน ทำให้สบายขึ้น ได้ออกงานสังคม บุคลิก การแต่งตัวเปลี่ยนไป บางครั้งจึงถูกนินทาต่างๆ ที่ยังไม่ได้ทำอะไรผิด แค่สบายขึ้น...”

2. รับภาระเลี้ยงดูลูกตามลำพัง สตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศต้องเป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน จากกรณีศึกษาของบุษบา (นามสมมุติ) พบว่าการเลี้ยงลูกคือปัญหาใหญ่ที่สุดในระหว่างที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก 1 กรณีศึกษาที่ 1) ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ปัญหากับกลุ่มแม่บ้านที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศพบว่า ภาระที่ต้องเลี้ยงดูวัยรุ่นเป็นปัญหาใหญ่ที่ทำให้แม่บ้านที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศวิตกกังวลมากที่สุด สิ่งที่ยังกังวลมากที่สุดคือกลัวลูกติดยาเสพติด รองลงมาคือการคบเพื่อนต่างเพศ ทะเลาะวิวาท และอุบัติเหตุ

3. เกิดภาวะวิตกกังวล นอกจากความวิตกกังวลเรื่องลูกแล้วแม่บ้านที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศจะตกอยู่ในภาวะวิตกกังวลหลายเรื่องแตกต่างกันไปดังนี้

3.1 กลัวสามีมีภรรยาใหม่ ยิ่งถ้าสามีขาดการติดต่อ ภรรยาที่บ้านจะคิดมาก เครียด ต้องการคำตอบหรือคำอธิบาย เริ่มหวาดระแวง เริ่มสืบหาความจริง แม่บ้านที่ร่วมให้ข้อมูลต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ถ้าเป็นไปได้อยากลองไปทำงานต่างประเทศดูบ้าง อยากตามสามีไปทำงานด้วย

3.2 กังวลเรื่องหนี้สิน กลัวสามีมีปัญหาเรื่องงาน กลัวถูกส่งตัวกลับในขณะที่ยังใช้หนี้ไม่หมด กลัวสามีไม่รับผิดชอบเรื่องหนี้สินที่เกิดจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ถ้ายังใช้หนี้ไม่หมดภรรยาจะวิตกกังวลตลอดเวลา

3.3 เป็นห่วงสุขภาพของสามี กลัวว่าจะได้รับอันตรายจากงานที่ทำ กลัวสามีไปมีความสัมพันธ์กับหญิงอื่นแล้วติดเชื้อเอดส์

3.4 กลัวปัญหาสามีไม่ไว้ใจ แม่บ้านที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศต้องระมัดระวังตัวเป็นพิเศษ ต้องไม่ใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือย ไม่แต่งตัวเกินงาม หลีกเลี่ยงการเข้าไปรวมงานรื่นเริงที่มีการดื่มเหล้า การรับโทรศัพท์จากสามีต้องรับในบริเวณที่ไม่มีเสียงอึกทึกของผู้คน เพราะกลัวสามีหวาดระแวง ต้องดูแลครอบครัวให้ดีที่สุดเพราะถ้าเขาไม่รู้จักถึงลูกรู้สามี สามีจะไม่ไว้ใจและอาจจะไม่ส่งเงินมาให้

4. เสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์จากสามี การที่แรงงานชายเดินทางไปใช้ชีวิตอยู่ต่างประเทศเป็นเวลานานๆ มักก่อให้เกิดปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่ไม่พึงประสงค์ ทำให้แม่บ้านเสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์จากสามี จากการสนทนากับแม่บ้านกลุ่มนี้ทำให้ทราบว่า แม่บ้านตระหนักถึงปัญหานี้ดี แต่ไม่กล้าขอให้สามีใช้ถุงยางอนามัยกับตนเองเพราะกลัวสามีไม่ไว้ใจ กานดา (นามสมมุติ) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "... รู้สึกกังวลกลัวติดเชื้อเอดส์จากสามีเพราะอยู่ห่างไกลกัน คิดว่าสามีคงมีการเที่ยวผู้หญิงบ้าง... ทางออกก็คือการโทรศัพท์คุยกันบ่อยๆ เขียนจดหมายถึงสามีทุกสัปดาห์เตือนให้รักษาสุขภาพของตนเอง และรายงานความเป็นไปของครอบครัวให้สามีรับรู้ตลอดเวลาเพื่อให้เขานึกถึงครอบครัวก่อนที่จะทำอะไรลงไป..."

5. ครอบครัวแตกแยก ในชุมชนมีตัวอย่างครอบครัวที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศแล้วไปมีภรรยาใหม่ ทำให้ครอบครัวแตกแยกไม่มีคนช่วยเหลือเลี้ยงครอบครัว/ลูก ภรรยาจึงตัดสินใจเดินทางไปทำงานต่างประเทศและมีสามีใหม่ที่ต่างประเทศ เกิดปัญหาตามมาคือลูกไม่เข้าใจสิ่งที่แม่ทำ โกรธแม่อาายเพื่อน ไม่อยากอยู่บ้าน ออกเที่ยวกับเพื่อน กลายเป็นเด็กเสียคน

ปัญหาครอบครัวแตกแยกดังกล่าว นอกจากจะเกิดจากการกระทำของสามีที่เป็นฝ่ายเดินทางไปทำงานต่างประเทศแล้ว ยังพบได้กับกรณีที่แม่บ้านที่อยู่ทางบ้านใช้เงินที่สามีส่งมาให้หาความสุขให้แก่ตนเอง เช่น การออกเที่ยวเตร่ คบเพื่อนชายหญิง มีสังคมนอกบ้านมากขึ้น กรณีนี้จะเป็นประเด็นเพราะบางที่ส่งผลถึงความร้ายแรงของคนในครอบครัว เช่น ลูกไม่พอใจพฤติกรรมของแม่ เกิดการหย่าร้าง รวมถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างสตรีแม่บ้านกับญาติทางฝ่ายสามี

6. ภรรยาต้องรับผิดชอบภาระเรื่องหนี้สิน ครอบครัวที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ สตรีที่เป็นภรรยาต้องรับผิดชอบหนี้สินที่เกิดขึ้นร่วมกับสามี ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติของครอบครัว แต่ปัญหาที่พบจากกรณีเรื่องหนี้สินที่ภรรยาต้องรับผิดชอบคือ หนี้สินที่เกิดจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศแต่ละครั้งพบว่า เป็นหนี้สินก้อนโต ที่ไม่สามารถใช้หนี้คืนได้หากต้องเลือกประกอบอาชีพอยู่ในชุมชน หรือไปทำงานต่างจังหวัดภายในประเทศ ดังนั้นหนทางเดียวที่จะช่วยปลดหนี้สินให้แก่ครอบครัวได้คือ การส่งสตรีแม่บ้านเดินทางไปทำงานต่างประเทศเพื่อหาเงินมาปลดปล่อยหนี้สินแทนสามี

ศึกษาข้อมูลในกลุ่มเยาวชนโดย
ใช้กระบวนการวิเคราะห์ชุมชน
แบบมีส่วนร่วม (PRA)

ผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่พ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ

ผลกระทบด้านบวก

1. ด้านการศึกษา เด็กและเยาวชนที่ผู้ปกครองเดินทางไปทำงานต่างประเทศและประสบผลสำเร็จ ครอบครัวจะมีเงินทุนสนับสนุนการศึกษาให้ได้เรียนสูงๆ มีวัสดุอุปกรณ์สนับสนุนการเรียน เช่น รถจักรยาน/จักรยานยนต์สำหรับเดินทางไปโรงเรียน มีเงินค่าขนม อุปกรณ์การเรียนคอมพิวเตอร์ ฯลฯ เด็กและเยาวชนมองว่าความสะดวกสบายต่างๆ ที่ได้รับทำให้สบายใจขึ้น ไม่ต้องกังวลเรื่องการเรียน ได้รับการยอมรับจากเพื่อน มีความภาคภูมิใจ ผลการเรียนดีขึ้น

2. ด้านสุขภาพ ผู้ปกครองจะมีเงินเพียงพอสำหรับจ่ายเป็นค่าอาหารในครอบครัว ไม่อดอยาก เมื่อเด็ก/เยาวชนเจ็บป่วย ผู้ปกครองจะไม่ลังเลที่จะพาบุตรหลานเข้าไปรับการรักษาพยาบาลตามสถานพยาบาลต่างๆ โดยเฉพาะสถานพยาบาลที่เชื่อว่าดี เช่น คลินิกเอกชน โรงพยาบาลเอกชน

3. เด็กและเยาวชนมีความภาคภูมิใจ เนื่องจากพ่อแม่ฐานะดีขึ้น แม่มีเวลาอยู่กับลูก พาไปเที่ยวเพราะไม่ต้องทำงานหนัก มีบ้านหลังใหญ่ มีความสะดวกสบาย มีเพื่อน มีเครื่องประดับ มีเงินใช้ มีเงินฝากธนาคาร ครอบครัวไม่มีหนี้สิน เด็กมีความสุข

จากการพูดคุยกับกลุ่มเด็กที่พ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศพบว่า เด็กเหล่านี้จะมีความภาคภูมิใจในตัวพ่อแม่ มีความใฝ่ฝันอยากไปทำงานเมืองนอก เพราะเห็นว่าการที่พ่อแม่ไปทำงานเมืองนอกทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวดีขึ้น

4. เด็กและเยาวชนมีความรับผิดชอบสูงขึ้น การที่เด็กและเยาวชนไม่มีพ่อแม่อยู่ด้วยทำให้ต้องจัดการกับปัญหาต่างๆ ด้วยตัวเอง ต้องรับผิดชอบดูแลปู่ย่าตายายแทนพ่อแม่ ทำให้กลายเป็นคนมีความรับผิดชอบมากขึ้น การที่ต้องดูแลตัวเองตามลำพังทำให้มีความรับผิดชอบต่อตัวเองมากขึ้น

การศึกษาข้อมูลผลกระทบของการย้ายถิ่นในกลุ่มเด็ก โดย
ใช้กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA)

ผลกระทบด้านลบ

1. ขาดความอบอุ่นเหงา คิดถึงพ่อแม่ ในวันสำคัญเช่นวันพ่อหรือวันแม่ ไม่มีพ่อแม่ไปร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนรู้สึกเสียใจ อยากให้พ่อแม่กลับมาเร็วๆ อยากคุย อยากกอด บางครั้งร้องไห้เพราะพ่อแม่ไปนานเกินไป อยู่กับปู่ย่าตายายหรือญาติพี่น้อง ไม่อบอุ่นเหมือนอยู่กับพ่อแม่
2. วิดกกังวล กลัวพ่อหรือแม่แต่งงานใหม่แล้วไม่กลับมาหา กลัวพ่อแม่ไม่สบาย ได้รับอุบัติเหตุ กลัวพ่อแม่เสียชีวิตที่ต่างประเทศ กลัวพ่อแม่ถูกหลอก กลัวพ่อติดเอดส์ รู้สึกไม่ปลอดภัยที่ต้องอยู่บ้านตามลำพังกับแม่ กลัวแม่เสียใจเวลาพ่อแม่ไม่ส่งเงินกลับบ้าน
3. ขาดที่ปรึกษาเมื่อมีปัญหา บางครั้งอยากเล่าเรื่องต่างๆ ให้พ่อแม่ฟัง แต่ไม่สามารถทำได้คนที่ต้องรอโทรศัพท์ กว่าที่พ่อแม่จะโทรศัพท์มาก็ลืม บางทีไม่กล้าเล่าทางโทรศัพท์เพราะค่าโทรศัพท์แพง ไม่มีคนดูแลเรื่องการเรียน/สอนทำการบ้าน นอกจากนั้นยังส่งผลเสียต่อเด็กที่กำลังเข้าสู่วัยรุ่น เพราะเด็กจะไม่เชื่อฟังผู้สูงอายุโดยให้เหตุผลว่าคนแก่หัวโบราณ จู้จี้ขี้บ่นโดยไม่มีเหตุผล เมื่อเอาปัญหาเรื่องเรียนไปปรึกษาก็ให้คำปรึกษาไม่ได้ จากการจัดกิจกรรมย่อยกับกลุ่มเยาวชนที่พ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ เยาวชนให้ความเห็นต่อเรื่องนี้ว่า “...ช่วงที่มีปัญหาถ้าพ่อแม่อยู่บ้านก็สามารถระบายให้พ่อแม่ฟังได้.... ไม่กล้าปรึกษาญาติ แต่เลือกที่จะปรึกษาเพื่อนหรือไม่ก็ปรึกษาแฟน...”
4. เป็นเด็กเกียบ เกือบก เนื่องจากพ่อแม่ทะเลาะวิวาท กรณีที่พ่อแม่ไม่ประสบความสำเร็จจากการไปทำงานต่างประเทศ ครอบครัวมีหนี้สินที่เกิดจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ พ่อแม่ไม่สนใจลูกเพราะต้องหาเงินใช้หนี้ พ่อแม่หงุดหงิดง่าย ทำให้ลูกไม่กล้าคุยด้วย ไม่มีที่ปรึกษา
5. เด็กกำพร้า เด็กจากหลายครอบครัวเผชิญปัญหาพ่อแม่หย่าร้าง เนื่องจากพ่อหรือแม่ที่ไปทำงานต่างประเทศแต่งงานใหม่ ไม่ส่งเงินกลับบ้าน ไม่รับผิดชอบภาระหนี้สินที่เกิดจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

6. เด็กและเยาวชนอยู่กับผู้สูงอายุตามลำพัง ขาดคนดูแล โดยเฉพาะครอบครัวที่แรงงานไม่ส่งเงินกลับบ้าน เด็ก เยาวชนผู้สูงอายุต้องรับภาระงานทุกอย่าง เด็กไม่มีโอกาสไปเที่ยวเล่นไม่มีคนดูแลเมื่อเจ็บป่วย

7. เด็กและเยาวชนถูกตามใจจนเสียคน พ่อแม่ที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศทั้งสองคน และประสบผลสำเร็จจนมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น จะทดแทนความรักที่ตนเองมีต่อลูกโดยการส่งเงินให้ใช้เป็นรายเดือน เดือนละประมาณ 2,000 ถึง 3,000 บาท โดยพ่อแม่จะโอนเงินเข้าธนาคารให้เด็กรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเอง รวมถึงการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้ลูกเช่น รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์มือถือ เครื่องคอมพิวเตอร์ การมีเงินใช้จ่ายอย่างเสรี มีเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้เด็ก/เยาวชนมีอิสระ เริ่มคบเพื่อนเที่ยวเตร่ ญาติหรือผู้สูงอายุที่ดูแลอยู่ไม่สามารถตามควบคุมพฤติกรรมได้ เนื่องจากเด็กต้องออกจากบ้านไปเรียนหนังสือหรือทำกิจกรรมนอกบ้าน นำไปสู่ปัญหาการคบเพื่อนเที่ยวเตร่ ทะเลาะวิวาท มั่วสุมเสพยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร สร้างปัญหาให้ญาติ/ผู้ใหญ่ต้องตามแก้ไข

8. ถูกคนในครอบครัวผลักดันให้ไปทำงานต่างประเทศ การศึกษาสถานการณ์การเดินทางไปทำงานต่างประเทศของกลุ่มเยาวชนพบว่า เยาวชนอายุระหว่าง 16-20 ปี สามารถเดินทางเข้าประเทศในฐานะนักท่องเที่ยว/นักศึกษาได้ง่ายกว่าคนวัยแรงงาน ประกอบกับเยาวชนกลุ่มนี้มีความรู้เรื่องภาษาอังกฤษอ่านออกเขียนได้ จึงมีโอกาสเดินทางเข้าประเทศปลายทางและลักลอบทำงานได้ง่ายกว่า เมื่อมีตัวอย่างเยาวชน2-3 รายสามารถเดินทางไปทำงานต่างประเทศได้ ทำให้พ่อแม่ ผู้ปกครองครอบครัวอื่นๆ ตื่นตัว เห็นช่องทางที่จะส่งลูกหลานที่เป็นวัยรุ่นไปทำงานต่างประเทศ มากขึ้นเพราะเห็นว่ามีรายได้ดี เยาวชนสามารถลักลอบเข้าไปทำงานได้ง่ายไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก เนื่องจากเยาวชนเหล่านี้จะเดินทางไปเองโดยไม่ผ่านนายหน้า หรือบริษัทจัดหางาน

การประชุมสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันระหว่าง
ทีมวิจัยชุมชน ผู้นำชุมชน และตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย

แนวทางการพัฒนาเพื่อตอบสนองปัญหา การย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

การนำเสนอผลการศึกษานี้เพื่อการพัฒนาเพื่อตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศของชุมชน แบ่งการนำเสนอผลการศึกษาเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. ความพร้อมของบุคคล กลุ่ม/องค์กรในชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินงานส่งเสริม สนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นของชุมชน
2. การตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นของชุมชนในระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งกล่าวถึงการตอบสนองปัญหาผลกระทบจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ทั้งระดับปัจเจก และระดับชุมชน
3. แนวทางการพัฒนาเพื่อตอบสนองปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ทางออก รวมถึงแนวความร่วมมือของคนในชุมชน เพื่อส่งเสริม สนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

ความพร้อมของบุคคล กลุ่ม/องค์กรทางสังคม

จากการศึกษาพบว่า ในชุมชนมีบุคคล กลุ่ม/องค์กร ที่มีความพร้อมในการตอบสนองปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่หลากหลาย การเกิดขึ้นของบุคคล กลุ่ม/องค์กรเหล่านี้ มีทั้งเกิดขึ้นจากกลไกการตอบสนองปัญหาของชุมชนเอง และการกระตุ้นจากองค์กรภายนอก

ความพร้อมของบุคคล

1. ผู้นำชุมชน ผู้นำในชุมชนที่สามารถสร้าง และพัฒนากลไกในการป้องกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นผู้นำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ภายหลังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ผู้นำการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ที่พบในชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ ผู้นำในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด ผู้นำกลุ่มหัตถกรรมทอผ้าฝ้าย ทอผ้าไหม ฯลฯ

2. แรงงานที่เดินทางกลับจากต่างประเทศ โดยเฉพาะแรงงานที่ประสบความสำเร็จจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ บุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์การทำงาน การใช้ชีวิตร่วมกับคน/สังคมอื่นในต่างประเทศ เป็นคนกล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็น หลายคนได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนให้เป็นผู้นำ มีศักยภาพในการพัฒนาสูง

3. แม่บ้านที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ บุคคลเหล่านี้มีเวลาว่างเนื่องจากไม่ต้องรับภาระหาเงินเลี้ยงดูครอบครัว ที่ชุมชนปางลาวพบว่าแม่บ้านกลุ่มนี้รวมตัวกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์สวัสดิการชุมชน จนประสบผลสำเร็จ ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ที่ชุมชนร่องหวายมีการรวมกลุ่มกับแม่บ้านกลุ่มอื่นๆ พัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือ จนสามารถส่งจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว

4. เยาวชนที่พ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ เป็นคนกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งที่ยังอยู่ในวัยเรียน มีเวลาว่างไม่ต้องรับภาระช่วยเหลืองานในภาคเกษตรของครอบครัวเนื่องจากพ่อแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชนให้มีกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชนอยู่เสมอ

5. ผู้สูงอายุ เป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ชีวิต มีความสามารถจัดการกับปัญหาครอบครัว เป็นที่ปรึกษาของลูกหลาน เป็นบุคคลที่คนในชุมชนอีสานให้การยอมรับนับถือ สำหรับผู้สูงอายุที่คนในครอบครัวเดินทางไปทำงานต่างประเทศจะมีบทบาทหน้าที่มากกว่าผู้สูงอายุทั่วไป จากการสนทนากลุ่มย่อยกับสตรีสูงอายุ ที่คนวัยแรงงานในครอบครัวเดินทางไปทำงานต่างประเทศพบว่า ครอบครัวที่ประสบผลสำเร็จจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ นอกจากผู้สูงอายุจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ต้องกังวลใจเรื่องความเป็นอยู่ในวัยชรา หรือในยามเจ็บป่วย เพราะลูกหลานมีเงินสามารถดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี ยังพบว่าผู้สูงอายุเหล่านี้ต้องรับผิดชอบการร่วมกิจกรรมทางสังคมกับคนในชุมชนแทนลูกหลานที่ไปทำงานต่างประเทศ หรือติดต่อกับคนภายนอก เช่น ไปติดต่อธนาคาร ไปรษณีย์ ไปช่วยงานส่วนรวมในชุมชน ทำให้มีสังคมกว้างขึ้น มีเงินทำบุญมากกว่าคนอื่น ทำให้มีหน้ามีตาในสังคม คนในชุมชนยอมรับนับถือ จึงเป็นเงื่อนไขที่ดีสำหรับการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุให้เข้ามาร่วมกิจกรรมในชุมชนได้มากขึ้น

ความพร้อมของกลุ่ม/องค์กรในชุมชน

นอกจากความพร้อมของบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในชุมชนปางลาว และชุมชนร่องหวายยังประกอบไปด้วยกลุ่ม/องค์กรทางสังคม ที่รวมตัวกันขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน

ชนด้านต่างๆ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ กลุ่ม/องค์กรที่จัดตั้งตามโครงสร้างการบริหารงานของรัฐบาล และกลุ่ม/องค์กรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะกลุ่ม/องค์กรที่มีบทบาทชัดเจนในการขับเคลื่อนงานชุมชน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่เกิดจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศโดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

1. กลุ่ม/องค์กรที่จัดตั้งตามโครงสร้างการบริหารงานของรัฐบาล ผ่านกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ กลุ่ม/องค์กรที่ได้รับการจัดตั้งเหล่านี้ จะดำเนินกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานภาครัฐที่อยู่ภายนอกชุมชน ประกอบด้วย

1.1 องค์กรการปกครอง ทั้งสองชุมชนจะมีองค์กรปกครองหมู่บ้านที่มีลักษณะโครงสร้างและการทำงานเหมือนกันคือ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำสูงสุด มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน หัวหน้ากลุ่ม (ชุมชนปางลาวเรียกว่าหัวหน้าคุ้ม ชุมชนร่องหวายเรียกว่าหัวหน้ากลุ่ม) กลุ่มละ 1 คน ประธานแม่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล หรือบุคคลอื่นที่ชุมชนให้การยอมรับ เข้ามาเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ควบคุมดูแลงบประมาณ งานพัฒนาของรัฐ กิจกรรมของชุมชนทุกด้านที่ดำเนินการในหมู่บ้าน รวมถึงการปกครองดูแลความสงบ ดัดสนแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน กลุ่มนี้จะมีจุดเด่นในเรื่องบทบาทผู้นำ เพราะเป็นกลุ่มที่ได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้านให้เข้ามาบริหารชุมชน

1.2 กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จัดตั้งโดยหน่วยงานด้านสาธารณสุข ภายใต้การดูแลของสถานีอนามัยประจำตำบล แต่ละชุมชนจะมีจำนวนมากน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนประชากรในแต่ละหมู่บ้าน กลุ่มนี้มีหน้าที่สื่อสารภาวะสุขภาพของคนในชุมชนให้แก่สถานีอนามัยประจำตำบล ดูแลสุขภาพเบื้องต้นให้แก่คนในชุมชน เช่น ชั่งน้ำหนักเด็กก่อนวัยเรียน วัดความดันโลหิตกลุ่มผู้สูงอายุ บริการยาสามัญประจำบ้าน กำจัดยุง/แหล่งเพาะพันธุ์ยุง แต่กิจกรรมเหล่านี้ยังไม่มีอย่างต่อเนื่องเท่าที่ควร เพราะเป็นกิจกรรมที่ถูกกำหนดโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมากกว่าการดำเนินการเองโดยคนในชุมชน

1.3 กลุ่มอาชีพ สนับสนุน/จัดตั้งโดยหน่วยงานภาครัฐบาลหลายหน่วยงาน เช่น พัฒนาชุมชน เกษตร สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นความพยายามขององค์กรภาครัฐที่มุ่งส่งเสริมอาชีพ รายได้ให้แก่คนในชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มกระจายอยู่ทั้งสองชุมชนหลายกลุ่ม

กลุ่มอาชีพของชุมชนปางลาวมีการส่งเสริมอาชีพ เช่น การทอผ้า การผลิตปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยชีวภาพ ฯลฯ กลุ่มอาชีพของชุมชนร่องหวาย มีการส่งเสริมอาชีพหลายกลุ่ม เช่น การทำเกษตรหมุนเวียน การปลูกผักปลอดสารพิษ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมครบวงจร ฯลฯ แต่การจัดตั้งกลุ่มที่ผ่านมาจะมีกิจกรรมในช่วงก่อตั้ง เมื่อเวลาผ่านไปกิจกรรม

ต่างๆ ของกลุ่มก็ลดลงจนกระทั่งไม่มีกิจกรรมต่อเนื่อง บางกลุ่มก็ยุบเลิกไปโดยปริยาย ปัจจุบันกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็งที่สุดและยังดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องคือ กลุ่มทอผ้าของชุมชนปางลาว และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมครบวงจรของชุมชนร่องหวาย เพราะการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย เป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต เพื่อนำผลผลิตที่ได้มาเข้าร่วมในพิธีกรรมของชุมชน เช่น บ้านที่มีลูกหลานเป็นผู้หญิง แม่บ้านจะต้องทอผ้าไหมมัดหมี่เตรียมไว้สำหรับขอมาพอมแม่ฝ้ายชายในพิธีแต่งงาน เป็นต้น การที่องค์กรภาครัฐเข้ามาให้ทุนสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มผลิตผ้าทอ จึงเป็นการต่อยอดสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ เพื่อนำผลผลิตที่ได้ออกจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ทำให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องได้

1.4 กลุ่มแม่บ้าน เดิมเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แม่บ้านจะรวมตัวกันทำกิจกรรมช่วยเหลืองานสังคมของชุมชน เช่น การช่วยทำอาหารเลี้ยงแขกในกิจกรรมงานบุญ งานประเพณีของหมู่บ้าน งานพิธีกรรมของครอบครัว เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช ฯลฯ ปัจจุบันได้รับการจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน มีระบบการจัดการกลุ่มตามโครงสร้างการทำงานของหน่วยงานพัฒนาชุมชน

1.5 กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เกิดขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลที่จัดสรรเงินกองทุนให้ชุมชนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท คณะกรรมการดำเนินงานของทั้งสองชุมชนส่วนใหญ่มาจากคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ที่มีในชุมชนอยู่แล้ว ดำเนินงานตามหลักเกณฑ์ของกองทุนพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมือง

2. กลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อตอบสนองสถานการณ์ ปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มที่พบว่าสามารถดำเนินกิจกรรมจนประสบผลสำเร็จ เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน มีดังนี้

2.1 กลุ่มออมทรัพย์ ทั้งสองชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ที่ก่อตั้งขึ้นโดยคนในชุมชน ชุมชนปางลาวใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มออมทรัพย์สวัสดิการชุมชนปางลาว” เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศและแม่บ้านคนอื่นๆ ในชุมชน เริ่มก่อตั้งโดยแม่บ้านที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศเพียงคนเดียวเมื่อ พ.ศ.2540 มีครูในชุมชนเป็นที่ปรึกษา พัฒนากลุ่มจนเข้มแข็ง ปัจจุบันมีคณะกรรมการดำเนินงาน 20 คน มีสมาชิกประมาณ 400 คน มีเงินหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมไปประกอบอาชีพ และให้สมาชิกกู้ยืมเป็นทุนเดินทางไปทำงานต่างประเทศประมาณ 800,000 บาท (แปดแสนบาท) จัด

สรรเงินกำไรร้อยละ 25 ต่อปี ไว้เป็นสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ให้ทุนการศึกษาสำหรับเด็ก และเป็นเงินช่วยเหลือสาธารณะประโยชน์ในชุมชน

ชุมชนร้องหาวย ใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์” มีพระสงฆ์วัดร้องหาวยเป็นผู้ริเริ่มนำความคิดเรื่องการออมทรัพย์มาขยายผลในชุมชนจนประสบผลสำเร็จ ปัจจุบันกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มีสมาชิกทั้งสิ้น 715 คน มีเงินหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมไปประกอบอาชีพประมาณ 3,000,000 บาท (สามล้านบาท) ได้มีการนำผลกำไรในแต่ละปีมาจัดสรรเป็นสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลให้แก่สมาชิกที่เจ็บป่วย และให้การสนับสนุนกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอทุกปี

2.2 กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ เป็นสวัสดิการแบบให้เปล่าที่จัดตั้งขึ้นทั้งสองชุมชน คณะกรรมการกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ประจำหมู่บ้านจะรวบรวมเงินจากสมาชิกรายละ 10 บาท มอบเป็นค่าใช้จ่ายให้แก่ครอบครัวในกรณีที่มีสมาชิกในชุมชนเสียชีวิต

2.3 กลุ่มเยาวชนสัมพันธ์บ้านปางลาว เป็นการรวมตัวของกลุ่มเยาวชนบ้านปางลาว เพื่อเรียนรู้การทำงานพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ เช่น การป้องกันแก้ไขปัญหาโรคเอดส์ ปัญหายาเสพติด กิจกรรมการรณรงค์ให้ชาวบ้านตื่นตัวเรื่องการเลือกตั้งท้องถิ่น ฯลฯ มีครูในชุมชนเป็นที่ปรึกษา

จะเห็นได้ว่า บุคคล กลุ่ม/องค์กรทางสังคมข้างต้น เป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนา บุคคลเหล่านี้สามารถรวมกลุ่มกันสร้างสรรค์กิจกรรมส่งเสริม สนับสนุน ป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขสถานการณ์ที่หลากหลายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการตอบสนองปัญหาด้วยตัวของชุมชนเอง รวมถึงความสามารถในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน/องค์กรภายนอกทั้งภาครัฐบาลและเอกชน ให้เข้ามาดำเนินกิจกรรมพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เครือข่ายทางสังคม

1. ระบบเครือญาติ ชุมชนปางลาวและชุมชนร้องหาวยนอกจากจะมีความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากภาคอีสานด้วยกัน มีภาษา วัฒนธรรม วิถีปฏิบัติที่สอดคล้องกันแล้ว ยังพบว่าคนทั้งสองชุมชนมีความผูกพันเป็นญาติพี่น้อง เช่น เป็นคนที่มาจากต้นตระกูลเดียวกัน อพยพมาจากจังหวัดเดียวกัน ผูกพันโดยการแต่งงาน การผูกเสี่ยว เป็นต้น

2. เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เครือข่ายนี้อาศัยความสัมพันธ์ระบบเครือข่าย ก่อตัวเป็น เครือข่ายการเรียนรู้เรื่องการออมทรัพย์ร่วมกันระหว่างแกนนำกลุ่มออมทรัพย์ของทั้งสองชุมชน โดยมีชุมชนร่องหวายเป็นชุมชนต้นแบบเรื่องการออมทรัพย์ เมื่อชุมชนปางลาวเริ่มกิจกรรมกลุ่ม ออมทรัพย์สวัสดิการชุมชน และประสบปัญหาบริหารจัดการของกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่มออม ทรัพย์สวัสดิการชุมชนปางลาวจึงไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มออมทรัพย์ที่ชุมชนร่องหวาย ซึ่งเป็น กลุ่มที่ดำเนินการประสบผลสำเร็จมาก่อน ในที่สุดชุมชนปางลาวก็สามารถนำประสบการณ์มาแก้ ไขปัญหาที่ชุมชนของตนเองได้ ต่อมาทั้งสองกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างเป็นธรรม ชาติ ผ่านระบบเครือข่ายหลายเรื่อง เช่น การจัดการระบบบัญชี การพัฒนา/ขยายกลุ่มให้เติบโต ขึ้น การป้องกันแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการกักขัง เป็นต้น

3. เครือข่ายกลุ่มอาชีพ เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ ในระบบเครือข่าย และการมีวิถีการผลิตที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะหัตถกรรมพื้นบ้านได้แก่ การ ทอผ้าไหม และผ้าฝ้าย เป็นหัตถกรรมที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชน ซึ่งทั้งสองชุมชนสามารถพัฒนาฝื มือจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน มาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย จนเกิดเครือข่ายแลกเปลี่ยน ความรู้ด้านการผลิต การตลาดระหว่างสองชุมชน

4. เครือข่ายชุมชนอีสาน ทั้งสองชุมชนมีความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นเครือข่ายชุมชนอีสาน เครือข่ายนี้สนับสนุนโดยสำนักสนับสนุนภาคประชาชน(สสช.) สำนักงานป้องกันและปราบปราม ยาเสพติดภาคเหนือ (ปปส.ภาคเหนือ) สนับสนุนงบประมาณและงานด้านวิชาการ ให้เกิดเครือข่าย ชุมชนอีสานในเขตจังหวัดเชียงราย ดำเนินกิจกรรมป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดและปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมทำร่วมกัน เช่น การจัดเวทีเรียนรู้เรื่องการจัดการกับปัญหายาเสพติด จัดทำ แผนแม่บทชุมชนเครือข่าย กิจกรรมกีฬาเครือข่ายชุมชนอีสานล้านนา ค่ายเยาวชนนักพัฒนา การ ประชุมคณะกรรมการเครือข่าย เป็นต้น

เครือข่ายชุมชนอีสานจังหวัดเชียงรายเริ่มต้นขึ้นจาก 2 หมู่บ้านในชุมชนปางลาว แล้ว ขยายเครือข่ายไปในชุมชนร่องหวาย และชุมชนห้วยเคียน จนกระทั่งปัจจุบันมีหมู่บ้านชาวอีสานใน เขตจังหวัดเชียงรายเข้ามาเป็นสมาชิกในเครือข่ายทั้งสิ้น 14 หมู่บ้าน

เครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ก่อให้เกิดความร่วมมือของผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้นำกลุ่ม ออมทรัพย์ ผู้นำกลุ่มเยาวชน และกลุ่มอื่นๆ ทำให้เกิดภาคีร่วมมือในการขับเคลื่อนกิจกรรมการ พัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ในระบบเครือข่าย และความเป็นกลุ่มชาติ พันธุ์เดียวกัน ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการแก้ไขปัญหา

สำคัญๆที่ผ่านมาของชุมชน และอนุมานได้ว่าน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสามารถนำมาเป็นประโยชน์ต่อการสนับสนุน ส่งเสริม ป้องกันและแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่เกิดขึ้นในชุมชน

การตอบสนองปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ

จากการศึกษาการตอบสนองปัญหาที่เกิดจากการย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศพบว่า ในชุมชนมีการตอบสนองปัญหา 2 ระดับ คือการตอบสนองปัญหาระดับบุคคล/ครัวเรือน และการตอบสนองปัญหาระดับชุมชน

การตอบสนองปัญหาระดับบุคคล/ครัวเรือน

เป็นการตอบสนองปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าในแต่ละครัวเรือน ที่เผชิญปัญหาที่แตกต่างกันไป ได้แก่

1. ปัญหาหนี้สินของครอบครัว ปัญหานี้เกิดขึ้นกับทุกครัวเรือนที่ส่งคนวัยแรงงานไปทำงานต่างประเทศแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากการเดินทางไปทำงานต่างประเทศต้องเสียค่าใช้จ่ายรายหัวสูงมาก ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ล้วนได้มาจากการกู้ยืมทั้งสิ้น เมื่อเกิดปัญหาเช่นนี้ขึ้นการแก้ไขจึงตกเป็นภาระของคนในครอบครัวนั้นๆ เช่น การกู้ยืมเงินเพิ่มขึ้นเพื่อหาทางส่งแรงงานในครอบครัวที่มีอยู่ไปทำงานต่างประเทศให้ได้ครั้งแล้วครั้งเล่า การเลือกส่งคนวัยแรงงาน/แรงงานสตรีในครอบครัวไปทำงานในประเทศเพื่อหาเงินมาชดใช้หนี้สิน บางครอบครัวเลือกใช้วิธีกู้เงินหมุนเวียนจากแหล่งเงินกู้อื่นๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ มาจ่ายดอกเบี้ย ซึ่งวิธีการนี้แทนที่จะช่วยปลดหนี้ แต่กลับทำให้หลายครอบครัวมีภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น

2. ปัญหาการถูกหลอกลวงต้มตุ๋นจากนายหน้า/บริษัทจัดหางาน ในระดับครอบครัวยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างแท้จริง แรงงานที่ถูกหลอกลวงบางรายไปแจ้งความดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด แต่การดำเนินการมีระเบียบขั้นตอนทางกฎหมายที่ซับซ้อน ยากที่ชาวบ้านจะเข้าใจ ทำให้ผู้ที่ถูกหลอกลวงเกิดความท้อแท้ บางรายถึงกับไม่คิดแจ้งความเพราะคิดว่าเสียเวลาเปล่า บางครอบครัวไม่กล้าแจ้งความเพราะกลัวเสียชื่อเสียง

3. ปัญหาการดูแลเด็กและเยาวชน ครอบครัวที่ทั้งพ่อและแม่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ จะใช้วิธีให้ลูกอยู่ในความดูแลของปู่ย่าตายาย ครอบครัวที่ไม่มีปู่ย่าตายายจะแก้ไข ปัญหาโดยการฝากเด็กไว้ในความดูแลของญาติสนิทที่คิดว่าไว้วางใจได้ บางครั้งเด็กวัยรุ่นมีปัญหา ขัดแย้งกับญาติผู้ใหญ่ที่พ่อแม่ฝากให้ดูแล เด็กจะแก้ไขปัญหาโดยการกลับไปอยู่บ้านของตนเอง ตามลำพัง

สำหรับครอบครัวที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ภรรยาจะเป็นผู้รับผิดชอบดูแลลูก แม่จะให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูก คอยกระตุ้นให้ลูกมีการติดต่อสื่อสารกับพ่อให้มากที่สุด โดย คาดหวังว่าจะสามารถลดปัญหาช่องว่างระหว่างคนในครอบครัว

ครอบครัวที่ภรรยาเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ส่วนใหญ่จะส่งลูกๆ ไปพักอาศัยหรือให้อยู่ในความดูแลของปู่ย่าตายาย มากกว่าที่จะให้เป็นภาระเลี้ยงดูของพ่อตามลำพัง

4. ปัญหาผลกระทบต่อนสตรีที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ปัญหาที่มีการกล่าวถึง และมักจะถูกหยิบยกมาพูดคุยในกลุ่มผู้หญิงที่สามีเดินทางไปทำงานต่างประเทศคือ การประพฤติดังกล่าวไม่เหมาะสมของภรรยาในขณะที่สามีเดินทางไปทำงานที่ต่างประเทศ ถูกชาวบ้านนินทา ครอบครัวจะป้องกันปัญหาโดยใช้ระบบเครือญาติคอยควบคุมดูแลอย่างเข้มงวด เช่น หากมีความจำเป็นต้องออกจากบ้านเพื่อช่วยงานในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง การไปดื่มหรสพ เที่ยวงานรื่นเริงต่างๆ ก็จะมีญาติพี่น้องเดินทางไปด้วย เป็นต้น

5. ปัญหาผลกระทบต่อนสตรีที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ ปัญหาที่ครอบครัวห่วงกังวล กรณีที่มีแรงงานหญิงในครอบครัวเดินทางไปทำงานต่างประเทศคือ ปัญหาเรื่องการถูกคุกคามทางเพศ ในระดับครอบครัวยังไม่มี การพูดถึงการป้องกันปัญหา สำหรับครอบครัวที่พบว่าแรงงานสตรีตั้งครวัณขณะที่ทำงานอยู่ต่างประเทศโดยไม่มีผู้รับผิดชอบเป็นพ่อของลูก สตรีดังกล่าวจะกลับมาคลอดลูกที่บ้าน หรือคลอดลูกที่ต่างประเทศแล้วหาทางส่งลูกกลับมาให้ครอบครัวที่บ้านเลี้ยงดู แรงงานสตรีที่ประสบปัญหาดังกล่าวจะไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้ เนื่องจากถูกชาวบ้านนินทา ในที่สุดก็จะเลือกไปทำงานที่ต่างประเทศอีกครั้ง โดยทิ้งภาระเลี้ยงดูหลานให้ตายาย

การตอบสนองปัญหาระดับชุมชน

1. ปัญหาการถูกหลอกลวงดัดแปลงจากนายหน้า/บริษัทจัดหางาน มีการรวมตัวของแรงงานในชุมชนร้องหาผู้ที่ถูกบริษัทจัดหางานที่จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายบริษัทหนึ่ง เข้ามาดัดแปลงหลอกลวงคนงานไปทำงานต่างประเทศ แรงงานที่ถูกหลอกลวงรวมตัวกันฟ้องร้องเอาผิดกับบริษัทดังกล่าว โดยมีนายชาญณรงค์ ชัยชนะ เป็นแกนนำ การแก้ไขปัญหานี้ต้องอาศัยความกล้าหาญของแกนนำแรงงาน และการช่วยเหลือจากองค์กรเอกชนแห่งหนึ่งในการต่อสู้ทางกฎหมาย เพราะการหลอกลวงดัดแปลงแรงงานทำเป็นกระบวนกรระดับชาติ เมื่อเกิดการแจ้งความร้องทุกข์ปรากฏ